

STRANDSITTEREN

PRIS I LØSSALG: KR. 75,00

– MEDLEMSBLAD FOR MOSS HISTORIELAG

TEMA: IS

Is i Sundet og fra Molbæk

Krigshelten fra
Fossum bru

side 14

Da tregrensa gikk
i fjæra

side 18

Skytebanen
på Øre

side 30

STRANDSITTEREN

Hva er en strandsitter?

«En strandsitter er en person av lavere klasser (fisker, fraktemann, arbeider, håndverker) som bor ved sjøen i kyst distrikter. Strandsitteren eide hus på leid tomt, men ikke jord.»

(Kilde: Store norske leksikon).

ISSN 15045641

Moss Historielags medlemsblad

Etablert 2005

Adresse: Moss Historielag,
Postboks 659, 1503 Moss

Kontor: Skogbrynet 40 (Justus), 1513 Moss

Moss Historielags hjemmeside:

www.mosshistorielag.no

E-post: mosshistorielag2005@gmail.com
Org. nr. 990 613 133

Bankkonto: 1080 30 51416

Vipps: 88001

Redaktør:

Oddvar Aasen (kst)
Paul Norberg

Redaksjonskomité:

Elisabeth Vogt, epost: evogt@online.no
Svein Åge Lauritzen,
epost: sveinagelauritzen@gmail.com
Oddvar Aasen, epost: oddvar-a@online.no

Korrektur:

Katrine Bjørnstad, e-post:
katrinebjornstad@gmail.com

Layout: Storybold, Moss

Distribusjon: Oddvar Aasen

Trykk: Aksell

Opplag: 425

Abonnement:

Tre nummer pr. år ved medlemskap

Løssalg: Rema 1000 på Mosseporten og på Kanalen, Spar på Krapfoss, Narvesen på Jernbanen og Bjørn på Melløs

Frist for innlevering av stoff til neste nummer: 10. februar 2025

Styret 2024

Per Vorum, leder
Wenja Blomberg, nestleder
Liv Berger, kasserer
Kirsten Espegren, sekretær
Paul Norberg, redaktør
Svein Åge Lauritzen, styremedlem
Harald Stenerud, styremedlem
Arve Tomt Gundersen, styremedlem
Camilla Gjendem, 1. varamedlem
Lennart Fløseth, 2. varamedlem

Forsidebilde:

Når Mossesundet frøs til strakte isen seg langt nordover for møllene (Foto: Geir Hansen).

Innhold

29

Ola Innset har skrevet en lokalhistorisk krim om Moss som en avindustrialisert by. (Foto: Jørgen Nordbye)

Side 3

Leder: Kulturarv og miljøhensyn
Av Per Vorum

Side 4

En historisk perle i norsk landskap
Av Arve Tomt Gundersen

Side 9

HavneVogten og isen i Mossesundet i 1954
Av Elisabethh Vogt og prolog av Alf Herland

Side 12

Biter'n snart?
Av Jørn Johansen (tekst) og Geir Hansen (Foto)

Side 13

Det var verre før

Side 14

Krigshelten fra Fossum bru
Av Paul Norberg

Side 15

Siste tidsvitne fra en Q-celle

Side 16

Alt var neppe bedre før
Petit av Jan Tollefsen

Side 17

HS-diplomet fra Kambo

Side 18

Da tregrensa gikk i fjæra
Av Anders Ericson

Side 21

Jonas Anton Hielm – opposisjonsmann og patriot
Av Ole Peder Kjeldstadli

Side 24

Sterk strid i Moss i 1905; monarki eller republikk?
Av Ole Peder Kjeldstadli

Side 27

Tømmerfløting i Mossevasdraget
Av Ole Peder Kjeldstadli

Side 29

Tre temaer i Mossekrim
Av Oddvar Aasen

Side 30

"Den med Flag of Krandsse smykkede Skydeplads paa Gaarden Øre"
Av Anders Ericson

Side 31

Pottemakeriet på Krapfoss

Side 32

Slektstreet
Av Margaret H. Strand

Side 35

Arild Johnsen 1938–2024.

Kulturarv og miljøhensyn

Strandsitteren byr denne gangen på en rekke interessante artikler, hvor tre av dem handler om is. Ja, det var kaldere før, noe som skapte både gleder, utfordringer og poesi. Men med de siste års klimaendringer, ser vi også mer ekstremvær. Dette fører til oversvømmelser og økt avrenning fra landbruket, noe som igjen forurenses Vansjø og videre Oslofjorden.

Moss kommune har vært proaktive i sin tilpasning til disse endringene, noe som fremgår av kommuneplanens arealdel, hvor en rekke forbud og bestemmelser er beskrevet. Nye bygg får «grønne tak», avløpssystemene oppgraderes, og kommunen arbeider for at naturen i større grad skal kunne håndtere overvann på en bærekraftig måte.

Moss Historielag har lenge vært en forkjemper for å bevare og videreutvikle byens historiske bygg og landskap. Da beslutningen om å rive husene i Nyquistbyen ble fattet, tok vi raskt affære. Vi arrangerte en byvandring, og vi produserte en video med intervjuer med personer som vokste opp i området. Selv om vi ikke lyktes med å få bevart Spellemannstua – eller Kamyrkokeren, fortsetter vi innsatsen, blant annet gjennom å gi høringsuttalelser i byggesaker. Vi arbeider for å forhindre

igjenfylling av kanalen, og å sikre at Mosseskogen og Vansjø forblir friluftsområder. Målet er å bevare de kulturhistoriske verdiene, slik at byens sjel fortsatt kan gjenkjennes etter utbygginger.

Ved å samarbeide på tvers av miljøhensyn og kulturhistoriske verdier, kan vi skape en by der natur og historie spiller sammen. Det reiser et viktig spørsmål: Kan vi finne løsninger på dagens utfordringer ved å trekke lærdom fra fortiden?

Moss hadde en gang flere åpne bekker, som nå er lagt i rør, og grønne parker som har måttet vike for urbanisering og asfalt. Kan vi gjenåpne Nyquistbekken, som en gang rant fra Skarmyra gjennom Nyquisthagen og ned til Værsla? Ved å reetablere bekken, og kombinere det med en gang- og sykkelvei, kan vi skape en sammenhengende blågrønn akse

fra Nesparken til den nye jernbanestasjonen. Dette ville ikke bare gjenskape deler av byens historiske landskap, men også styrke Moss sin motstandskraft mot fremtidige klimautfordringer gjennom naturlig flomdemping og bedre tilrettelegging for bærekraftig transport. Hvis vi samtidig omdanner det gamle jernbanesporet til en del av denne blågrønne aksene, kan vi skape en helhetlig løsning som ikke bare ivaretar byens historie, men også forbedrer miljøet og livskvaliteten for innbyggerne.

Å gjenåpne Nyquistbekken kan være et lite, men viktig skritt mot en mer bærekraftig by, der kulturarv og miljø står side om side.

Per Vorum,
leder Moss Historielag

JULEBORD

Sett av **tirsdag 3. desember kl. 18.00** til julebordet i Moss Historielag på Rundhuset i Nesparken. Nærmere invitasjon går ut til medlemmene.

En historisk perle i norsk landskap

Molbæk/Moldbæk/Mollebek/Molbekk. Tjernet i Mosseskogen har hatt mange navn, men i denne artikkelen bruker vi det navnet som har et visst dansk preg; Molbæk. I 1880 ble den første isskjæringen i Molbæktjernet satt i gang. Det kommer vi tilbake til.

AV Arve Tomt Gundersen

Først en liten statusrapport fra 2024: Molbæktjernet er som en liten oase midt i et større anleggsområde, takket være Bane NORs innsats med å bygge en ny jernbanetrasé gjennom Moss. Tjernet har likevel klart å beholde sin sjarmerende karakter, og det ser ut til at det vil fortsette å gjøre det i mange år fremover, med mindre eiendomsspekulantene får det som de vil, og området blir omgjort til boligutvikling. Dette forsøket har blitt gjort flere ganger, og store deler av Mosseskogen er nå under hardt press fra eiendomsbesittere som ønsker å bruke skogsarealene til næringsbygg og boligområder.

Navnet Molbæk

Opphavet til navnet «Molbæk» forblir noe usikkert, men det har et dansk

preg. Det var også et populært navn på skip i gamle dager. I en svunnen tid var dette et området med myrer og tett skoglandskap. I middelalderen var det vanlig med ulike religiøse og hedenske skikker, og det er nærliggende å tro at tjernet ble ansett som et sted av mystikk. Kanskje var det til og med knyttet til overtroiske elementer, som nøkken og andre skapninger fra det overnaturlige.

Skogen som strakte seg rundt tjernet var bostedet til druider, og det fantes flere hellige steder i området, inkludert steder for rettergang. I tillegg passerte den senere kongeveien i nærheten, en livlig ferdselsåre som fortsatt er i bruk av turgåere og mosjonister i dag. Den fører gjennom skogen, mellom Mosseskogen og Kambobakken. Molbæktjernet har en lang historie flettet inn i overtro,

religion og mytologi. Tjernet et tydelig preg av sin rike fortid og kulturarv, og er et populært reisemål for turgåere og naturelskere. I tillegg er stiene langs tjernet en del av kyststien.

Den historiske trebroen

Den sjarmerende trebroen som pryder landskapet ved Molbæktjernet i dag, er en ny og forbedret versjon av sin eldre forgjenger. Denne nyere broen har blitt rekonstruert av ivrige mossespeidere. Når vi sammenligner den nåværende broen med den originale, blir forskjellene tydelige; dagens bro er bredere og mer solid, skapt for å stå imot tidens tann og møte dagens krav til sikkerhet.

Det sies at den opprinnelige broen, før den første trebroen ble etablert, var en slags hengekonstruksjon. Den besto av smale planker som var festet til stålwire, og selv om den kanskje ikke strakte seg over uendelig lang avstand, ga den likevel folk en litt usikker følelse. Den gamle broen, en slags «arbeiderbro,» tjente sitt formål, men dens vaklende natur gjorde den kanskje ikke til det ideelle valget for de som ønsket en stødig overgang. Vi kan ennå se rester etter festene til denne broen.

Isskjæring fra 1880

Mot slutten av 1800-tallet ble området rundt Molbæktjernet kjøpt opp av selskapet M. Peterson & Søn, som var aktivt innen tømmer- og isblokkeksport. Tjernet viste seg å være ideelt for isskjæring, og Peterson tok tak i muligheten. Selskapet gjennom-

Molbæktjernet slik det ser ut i dag. (Foto: Moss byleksikon)

Den første trebroen. Fotografert av Gustav Lindman i 1909

førte utvidelser av tjernet og konstruerte en kunstig voll, den samme voll som i dag som stien ved broen går mot sjøen. Vollen ble konstruert av dyktige svenske arbeidere, populært kjent som «grågjess.» De var mestre innen bygging av stein- og leirvoller. Navnet kom av at de gjerne kom om våren og dro på høsten.

Isskjæringen ble en essensiell del av Petersons forretningsdrift, og Mosseselskapet etablerte til og med en butikk i Paris, dedikert til salg av store isblokker. Molbæktjernet ble dermed en betydelig kilde for iseksport, og den første isskjæringen ble satt i gang allerede i 1880.

Krevende arbeid

Isskjæring var en utfordrende oppgave som krevde både styrke og presisjon. Før arbeidet kunne begynne, var det nødvendig å rydde tjernet for løv og andre hindringer, samt fjerne snø for å sikre at isen var ren og tykk nok. «Snøis» ble ansett som av dårlig kvalitet. Når isen nådde en tykkelse på rundt 12–20 tommer, var det på tide å starte skjæringen.

Spesielle verktøy ble brukt for å kutte isen, med sagblader som var brede ved håndtaket og smalere mot enden. Isblokkene som ble kuttet,

M. Peterson & Søn i 1905. Ukjent fotograf. Vogtsamlingen-Mossebibliotekene.

fulgte målene 24 x 24 tommer, og det var en spesiell teknikk for å utføre skjæringen. Først ble lange striper kuttet langs isen med en stor plog, kalt «rebber,» som deretter fungerte som mal for å kutte blokkene. Sagene produserte en karakteristisk lyd, spesielt når de ble brukt skjevt og bladet satt fast. Store tenger fungerte som klyper til å løfte opp isblokken, og den ble så lagt på en liten to-delt kjelke med det artige navnet «geitdoning» hvor den ble fraktet av isen.

Arbeidet var fysisk krevende og involverte lange dager. På den tiden da store skjegg var på moten, antar vi at rimet i skjegget var en velkommen følgesvenn. Det var strenge regler arbeiderne måtte følge, som å unngå

røyking, tygging av tobakk, eller å ha mat og drikke på isen. Dette var for å sikre at isen forble av høyeste kvalitet, da mye av den ble eksportert til engelsk adel, inkludert dronning Victoria.

Selv om arbeidet var tøft, hadde arbeidslederen alltid en flaske brennevin tilgjengelig. Dette kunne bidra til å takle kulden, utmattelse og til og med mindre sår og skader. Isproduksjonen på tjernet var en viktig del av økonomien, og arbeidet som ble utført, var avgjørende for å sikre at folk hadde tilgang til is om sommeren.

Fra Molbæk til verden

En stor isbinge ble bygget like neden-

for vollen, litt ned i skråningen. Isen ble lagret i store hauger av fliser i isbingen frem til våren. Flisene hadde en bemerkelsesverdig evne til å holde på is og snø gjennom hele sommeren. Fra isbingen ble det laget en stor tømmerrenne som gikk helt ned til Mossesundet. For å bremse farten på isblokkene var det bygget en «brems» i form av en bue høyt oppe i et furutre. Videre sklei isblokken elegant under jernbanen, og endte opp på en brygge langs vannet. Her ble de løftet om bord på et skip med en håndvinsj.

Isen ble hovedsakelig eksportert til England, men også til Stettin i Polen og andre europeiske destinasjoner var mottakere av den kjølige eksportvaren. Leveringen kunne være på 2–300 tonn med is årlig. Ellers i byen var det tre ishus som totalt kunne lagre opp til 14.000 tonn.

Skip fra Moss

«Jølund af Moss» seilte inn i historien som det første skipet som fraktet is fra Moss til England. I 1897,

kjøpte Johan Fredrik Thorne Peterson det gamle svenske dampskipet SS Neptun. Han ga det et nytt liv som «Molbæk» og sørget for at det gikk i fast rute med isfart fra april til desember. Skipet ble fylt opp med is for eksport til England og vendte hjem med laster som alkohol og koks. Peterson solgte skipet bare et år senere, og skipet fikk sin egen historie i de påfølgende tiårene. På vinteren lå transportskipene i vinteropplag ved brygga til Molbæk, og mannskapet fikk «vinterfri». Det siste skipet som fraktet is fra Molbæk var barken Oscar av Halden i 1909.

Isindustriens gullalder

Isskjæringen ved Molbæktjernet var en travel og utfordrende periode som involverte rundt 30 arbeidere i løpet av 6–8 intense uker. Var det lite å gjøre så ble gifte menn med barn prioritert. Disse arbeiderne, vanligvis ansatt på Petersons sagbruk om sommeren, mottok fem øre per isblokk de produserte. Han som hadde ansvaret på å frakte isblokkene til isingen, fikk kun fire øre pr isblokk. Interessen

for kjøp av isblokker førte imidlertid også til rivalisering om ressursene, og isen fra Noretjernet og andre steder i Vansjø ble også tatt i bruk. Denne konkurranseutviklingen utløste raskt konflikter blant byens isprodusenter, som desperat prøvde å hindre hverandre i å selge. Denne rivaliseringen kulminerte til slutt i en betydelig rettssak. Andre steder hvor det var isskjæring var Vansjø ved Krogsvold, Patterødtjernet, Tykkemyr og Kongshavntjernet. Blant konkurrentene var brødrene Ludvig og Petter Krogsvold. De leverte blant annet fast til Moss Bryggeri (2.000 blokker), Søren Kures meieri (100 blokker), Thornes Preserving (150 blokker), brusfabrikken til Krogsvold og gjærfabrikken.

Isproduksjonen var ikke bare hardt arbeid, men også en risikofylt forretning. Markedet var usikkert, og suksessen avhang i stor grad av sommervarmen, spesielt i England. Noen sesonger kunne isen bli utsolgt i løpet av den første måneden, mens andre sesonger kunne ende med bare halvparten av forventet salg. Konkurransen blant is-skipene var

Mannskap, isblokker på kjerre og briggen «Jølund»

også intens når de ankom havnene, og været var en uforutsigbar faktor. Ved vindstille kunne isen smelte før den nådde destinasjonen. Dårlig vær kunne føre til at isblokkene skiftet posisjon på grunn av deres glatte overflate. Dette resulterte i potensiell fare, med skip som kunne kantre, arbeidere som risikerte å havne i sjøen, og isblokker som kunne ende opp som små isfjell i det åpne havet.

Nedgangstider

I det storslagne året 1898, som markerte høydepunktet for iseksporten, forlot hele 1.700 skip Mossesundet lastet til randen med is. Ironisk nok ble det samme året preget av oppfinnelsen av kjøleskapet, noe som uunngåelig førte til en dramatisk nedgang i etterspørselen etter naturlig is. Med fremveksten av elektrisitet og kjøleteknologi forsvant behovet for de massive «kjøleskapene» laget av naturlig is. Peterson så seg nødt til å avslutte isvirksomheten i 1909, og byens innbyggere begynte å omfavne tjernet som et rekreasjonssted. I 1915 ble isbingen rammet av flammene, og en imponerende røyksky steg til værs, og samlet nysgjerrige skuelystne fra Moss, Peterson og Kambo. Årsaken til røyken? Den gamle, våte isflisen.

Selv om isskjæringen ble avviklet på Molbæk i 1909, fortsatte produksjonen i Vansjø. I 1917 ble de siste isblokkene skåret i Moss, og dermed ble et kapittel avsluttet.

Molbæktjernet som fritidssted

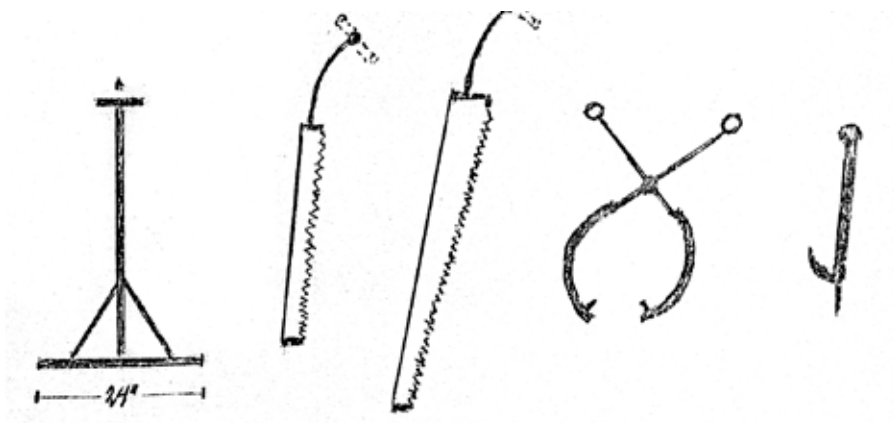
Etterat industrien hadde forlatt området og isblokkene hadde blitt en del av historien, forvandlet Molbæktjernet seg til en elsket og sjarmerende badeplass. Stedet ble ofte rammen for livlige fester, og flere prammer ble sjø satt for sommerlige utflukter. Det ble et samlingssted for ungdommen, hvor barna bygget små, skjøre flåter for å utforske tjernets hemmeligheter. Molbæktjernet var et lite paradisi, et fristed fra den støyende, stinkende og travle byen på den tiden, selv om det var antydning av lukt

Isproduksjonen på tjernet var en viktig del av økonomien og sysselsettingen til M. Peterson. (Fotograf: Ukjent)

Isskjærere i hardt arbeid.

Forskjellig redskap. Fra venstre; Måleredskap, «oppgangssag», issag, issaks og ishake (klype ble også benyttet).

En populær plass blant ungdom på tur. Ukjent fotograf.

eller lyd når vinden blåste «feil» vei fra Petersons fabrikk.

Mossespeiderne hadde også glede av Molbæktjernet: Det ble arrangert konkurranser og øvelser langs bredden, og det ble slått opp speiderleirer ved vannkanten. På et tidspunkt ble vannet fra tjernet brukt som drikkevann for noen av områdets beboere. Da var det forbud mot bading i tjernet.

Bandy på isen

Molbæktjernet har ikke bare vært et idyllisk vann, men har også vært kulissene for en rekke vinterlige gleder. Etter nedgangen i isblokkproduksjonen ble tjernet brukt av skøyteentusiaster. Bandy var spesielt populært. Det ble arrangert bykamper, og isen ble forvandlet til et glatt lerret for spenning og konkurranse.

Molbæktjernet har vært vitne til betydelige endringer gjennom tidene, og selv når moderniseringen tok sitt grep, klarte denne perlen å bevare sin sjarm. Da NSB bestemte seg for å bygge dobbeltspor inn mot Moss, ble en del av jernbanen klokkelig lagt i en tunnel. Diskusjoner om å tømme ut tjernet for å forhindre lekkasjer i tunnelen oppstod, men heldigvis overlevde denne naturlige oasen.

I dag er Molbæktjernet fortsatt et populært turmål for mange. Det

Bandy på isen. Forevignet av fotograf Johan Rynnås i 1937.

fungerer som et fristed og tiltrekker seg dem som søker en rolig dag ved vannet. Til tross for sin tiltalende overflate, frarådes bading på grunn av stillestående vann, som gir et ideelt miljø for uønskede organismer. Under isblokkperioden ble tjernet jevnlig tappet når isblokkene ble fjernet, og friskt vann strømmet inn hvert år, opprettholdt av naturens eget kretsløp.

Til glede for turgåere er det et nettverk av stier som snor seg gjennom området, og deler av kyststien følger den gamle jernbanelinjen mot Kambo Mølle. Dette gir både historieentusi-

aster og naturelskere en mulighet til å utforske skjønnheten og mangfoldet i Molbæktjernets omgivelser. ■

Kilder:

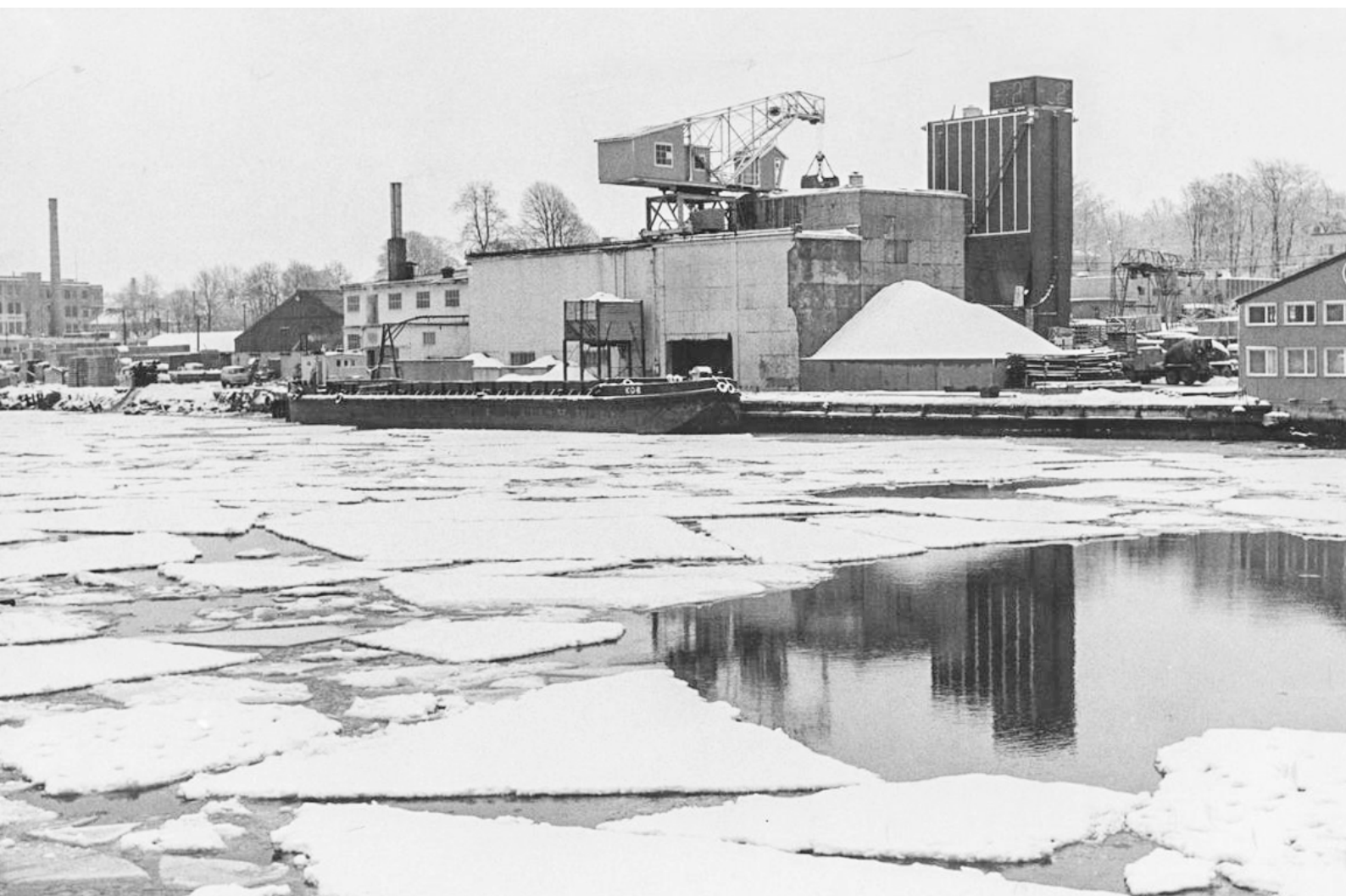
Et handelshus gjennom 150 år M Peterson & Søn 1951
 «Topografiske og statistiske Meddelelser om Kjøbstaden Moss i dens Fortid og Nutid» J.H. Vogts skriftelige verk. Hans Martinsens beretninger Alfred Olsen Haugs beretninger Moss Dagblad Moss Avis Thor Johansens memoarer

HavneVogten og isen i Mossesundet i 1954

Kommunale behandlinger kan være ganske kjedelig. Men noen ganger kommer det glimt av humor, også fra kommunale byråkrater. Tidligere rådmann Alf Herland (1890–1984) laget gjerne sin egen vri på referatene, til stor underholdning i kommunale, mindre høytidelige, sammenkomster. Han var en skikkelig rimsmed. Han tok gjerne ordet og ga til beste et skråblikk på politiske og administrative forhold i Moss.

Av Elisabethh Vogt og prolog av Alf Herland

Valentin Vogt var havnefogd i Moss fra 1950 til 1966. Han ble gjerne kalt «havneVogt'en». Valentin Vogt var tidligere sjømann, og kunne være ganske frisk i språkbruken hvis han ble irritert, men var ellers ganske raus. Han tålte absolutt en spøk. Han fikk noen verbale spark i Alf Herlands alternative referat om diskusjonen rundt isproblemene i Mossesundet. Se neste side.

Bildet er fra 1963. Fotografen har stått på Alphabrygga vendt mot BB.
Foto: Bjørn Skovdahl / Mossebibliotekene / B. Brynildsen & Søn.

PROLOG AV RÅDMANN ALF HERLAND I 1954:

Havne-Vogt Valentin sitter og bla'r
i Moss-Aviser fra gamleda'r.
Der står det om isen i Mossesundet.
Det var, sier Vogt, – altså ingenlunde
fritt for at Sundet også den gang frøs.
Men nå er det liksom Pokker er løs!
Neppe en dag kan jeg åpne avisen
uten å lese om Mossesund-isen.
Men støtt er det *meg* som skal æreskjelles
og meg de skal henge. «Ja, Vogt'en skal henges!»
Men hvordan skal *jeg* holde råken åpen?
Vel er jeg lang og atletisk og slåpen,
det tør jeg si. Jeg tror ikke jeg skryter.
Men jeg er forsyne meg ikke noen bryter!
Og nå er jeg lei av den evige skjellinga.
Nå skal det jamenn bli storvei i vellinga!
Det kan de ta gift; ja is-avgift på, for nå har
jeg tenkt meg å foreslå:

Hvert fartøy som Sundet i favnen tager
på værharde, iskalde vinterdager,
betaler en avgift på noen ører
pr. brutto registertonn. Kanskje det fører
til bedre balanse i havnekassen.
Til brytingen brukes den vesle tassen,
steameren «Trygve». Den er ikke rar,
men er dessverre alt hva vi har.

Saken ble fremmet i havnestyret.
Ble enstemmig vedtatt, på tross av Myhre.
Men dermed var saken slett ikke ferdig:
«En is-avgift er ikke byen verdig!»
Slik låt det nå fra denne og hin.
Og så var det dette at industri'n
og handelsstanden var ute på vift
da vedtaket gjordes om is-avgift.
I bystyret vårt kom saken opp.
Og dermed var det plutselig stopp.
Fredrik som stiller med manufaktur
Foreslo is-saken sendt i retur.
Og så er det store spørsmålet: Hva nå?
Ja, dette går jeg og lurert litt på.

Thoresen inne fra Kambo-mølla
Har brennende lyst til å bruke kølla
i huet på Vogt og har mobilisert,
herr Hilditch fra Oslo som nå har levert
en skarp protest, så saken må nå
opp igjen og stemmes på.
Løken vil troligvis sverge ved «Kråka»
at is-avgift ikke vil utbedre råka.

Wibye vil nok ha inntekt på havna
for det er jo noe han lenge har savna.
Men *is-avgift*, nei. Han vil komme i klemme.
Så hvordan kommer vel *han* til å stemme?
Blekeli kjenner jo Mosse-polisen,
Men det er jo noe annet enn Mossesund-isen!

Og saken er noe annet enn pol'tis:
Han stemmer vel atter for avgift på is.
Stevedot Thorbjørn, ekspert på å stue
drøfter nok avgift på is med sin frue.
Hun synes isen er dyr nok fra før,
Især meieri-is. «Kanskje du bør
stemme imot. Men du er jo en mann.
Stem som du vil, sier hun til Johan.
Math-isen har ingen stemme ved bordet,
Men blander vel også sin røst inn i koret.
Jo, han kunne tenke seg avgift på sneen,
for nå rår han pinadø snart ikke me'en.
«Men gjerne for meg, ta avgift på isen.
Det ække no gæli i det,» si'r Mathisen.
Så får vi kanskje et innlegg fra Horn:
«Det er klinkende klart at fôrstoff og korn
ikke kan tåles på ny å beskattes.
For meg står det slik at vedtak må fattes
I retning av forbud mot avgift på isen.

For brødkornet kan tåles på ny å beskattes
i retning av forbud mot avgift på isen.
På brødkorn kan vi'kke mer øke prisen.
Det er nå min skråsikre mening,» sier Horn.
Vel talt, unge mann, jeg er enig, sier Koren.
Wilhelmsen, skipper med dobbeltW
synes det er en finfin ide,
dette med avgift, så kanskje vi får
egen bryter om hundrede år.
10–15.000 pp år i fond

De vet jo små smuler og bekker og sånn
Det er jo ikke så mye om året.
Jeg stemmer for, jeg. Og går'e så går'e.
Formannskapsrepresentant Harald Enger
minner oss om at penger er penger.
Rørleggern vet at det er dyrt når det iser:
For rørleggerfaget har fastsatte priser.
Å tine opp Sundet vil koste en masse
Og helt ruinere vår havnekasse.
Han stemmer vel for at vi går noe lenger.
«Kanskje en ti prosent mer», sier Enger.
Vi innfører avgift og prøver å holde'n
Så stoler vi ellers på Priskontrollen.

Fotografen har stått ved Vogtebrygga. Detaljer: Moss Værft, Bastøferge og Jeløy i bakgrunnen. Del av en pram (KG8) i front. Historikk: 60-tallet var det siste tiåret hvor hele sundet frøs igjen. Foto: Mossebibliotekene

Nygaard forteller fra den tid han for
med alle slags skip i sør og i nord,
om skippern som ranglet i Vera Cruz
og sviret med kvinner i sus og i dus
og kom i en fryktelig underbalanse.
Da var det han så som sin eneste sjanse:
Å føre opp utgift til brøyting av is,
og det til en temmelig ublu pris.
Men rederen holdt et svare hus
om isen i glohete Vera Cruz.
Jo, avgift vil Nygaard sannsynligvis ha.
«Den inntekten som vi kan få inn, må vi ta.»

Formannen Magnussen følger debatten.
Han kikker på Herland, som tenker på skatten.
Har Herland en Mossemark-rev bakom øret
Og stemmer imot? Nei, det kan han ikke gjøre.
Herland synes det er svare til leven
Om isavgiften, strykninen og reven.
Ja, slik står altså saken for tiden.
Dette er den kommentaren jeg vil gi den.
Antagelig legges den ikke på is.
Isen er lumsk, men vi må da vel grei'n
ved hjelp av «Trygve» og «Gøta Lejon»!

Høienhald Invest AS

Det var kaldt i Moss på vinteren i 1985. Journalistene Jørn Johansen og Geir Hansen fra Moss Dagblad benyttet da muligheten til å oppsøke ispilkeren Per Solum Andresen på isen i Mossesundet. Det førte til denne artige artikkelen i Moss Dagblad 16. februar 1985.

Biter'n snart?

Det gjelder å vente. Så lenge at fisken biter på. Da er det bare å dra den opp og legge den på isen. Deretter må pilken under isen igjen.

AV Jørn Johansen (tekst), Geir Hansen (foto)

Høres det kjedelig ut? Joda; ispilking er nok temmelig mekanisk. Opp og ned med bananpilken i bitende kulde ute i Mossesundet. Hva i all verden får folk til å stå slik i timevis?

– Du må ha god tro. Vente tålmodig på at fisken biter. Og blir det for kjedelig, er det bare å gå hjem igjen, sier Per Solum Andresen., som vi traff ute i Mossesundet en forholdsvis mild formiddag. Sånn omtrent femten minusgrader er jo rene sommer-temperatur i disse dager.

Filosoferer

Men Per Solum Andresen er godt kledd fra topp til tå, og utstyrt med ikke mindre enn to pilker. På den måten dobler han sjansene til å få napp; og resultatet denne gang ble tre koljer og en torsk i løpet av en drøy time.

– Men å stå ute på isen i kulden, helt alene, det må da bli ensomt i lengden?

Neida, det er så fint så, svarer han.

– Da står jeg og filosoferer over all verdens ting, og lurere på om fisken biter på snart. Og når den gjør det, banker hjertet litt ekstra, og jeg blir god og varm inne i meg.

Vi legger ikke skjul på at vi følte oss litt utrygge ute på isen i Mossesundet. Per Solum Andresen sto utsatt til, syntes vi. Bare noen meter fra den åpne råken, og med lektere og isbrytere farende forbi.

Ingen fare

– Ta det med ro, sier imidlertid den

Humør og tålmodighet; se det må en ispilker ha, og Per Solum Andresen har mer enn nok av begge deler.

barkede isfiskeren fra Framnes. – Isen er mer enn tjukk nok, og bølgene fra båtene stopper før kanten av isen. Ingen fare, sånn sett. Men en kamerat gikk gjennom isen en gang...

Men det endte godt. Vi fikk kjørt ham hjem til varmen. Neida; isen er sikker nok, mener 67-åringen.

– *Hvem er det som pilker i Mossesundet?*

Stort sett er det en fast gjeng. Vi er noen pensjonister på min alder, pluss noen eldre som har tid nok til å stå her om dagen og pilke. I tillegg hender det at det kommer folk helt fra Oslo, Ås og Vestby i helgene, forteller Per Solum Andresen.

Størst fisk

Det er for det meste torsk, kolje og flyndre som dras opp av hullene i isen. På små pilker langs land er det også mulig å få ørret.

– Fisken er størst på vinteren. Og akkurat nå er jo torsken på det fineste. Full av rogn, like før gyte-tiden, og nydelig å spise, mener han.

Hele familien nyter godt av formiddagsturene i Mossesundet. I tillegg blir det gjerne fisk til middag hjemme hos Per Solum Andresen og kona i Karlstadveien på Framnes.

Og den fiskefrelste pensjonisten vil ikke høre snakk om kulden. Heller ikke om utålmodigheten. Motivasjonen er som følger: – Snart kommer torsken. ■

DET VAR VERRE FØR

Vi synes at vinteren var lang i 2024. Men det er ikke noe i forhold til isvintere i tidligere tider:

I 1838 lå isen tykk i hele fjorden, helt fram til 3. april kunne man kjøre med hest og slede på isen til Horten. Men dagen etter brakk isen opp og plutselig var den helt borte.

Verre var det i 1877, da kunne dampskipet «Fredrikstad» først kjøre inn Mossesundet på 9. mai, etter at isen hadde gitt seg. To år senere lå mellom 20 og 30 seilskuter innefrosset i Sundet frem til mars. For å hjelpe dem ble det laget en råk fra Sundet til Kanalen. Men ennå gikk det to måneder før isen var borte. Helt til det siste var isen 20 cm. tykk før den brakk opp.

En hel meter tykk

I 1893 var tålmodigheten slutt: En arbeidsstyrke på 66 mann ble i februar satt til å skjære opp en råk for skipsfarten. Daglønnen deres var to kroner og de klarte å bryte opp omkring 50 meter om dagen. Det var et sent og tungt arbeid, for isen i Værla var en hel meter tykk.

I 1922 ble Bastø liggende fast i isen utenfor Stalsberget og kom verken frem eller tilbake. Det var bare noen få passasjerer om bord, men det fantes ikke mat. Ingen andre båter klarte å levere matvarer, for de risikerte å bli sittende fast i isen selv. Så det ble kastet ned mat fra et fly. Først etter tre–fire dager klarte Bastø å komme seg til Horten. På Larkollen lå 15 dampskip fast i isen.

De to første krigsvintrene med opptil 30 kuldegrader, som om krigen i seg selv ikke var ille nok. Bastø frøs fast i isen, men da ble passasjerene satt i land ved sydspissen av Jeløy og måtte gå på isen resten av veien. Da Bastø endelig kom seg løs, måtte den ligge til land i fire uker før kapteinen våget seg ut igjen. Den vinteren kunne folk gå på isen fra Moss til Horten og til Revlingen og til Hurumlandet. ■

Is i Mossesundet var ganske vanlig i gamle dager.

Krigshelten fra Fossum bru

Fredrik Solie fra Moss Turnforening fikk sølvmedalje i lagturn under De olympiske leker i Antwerpen i 1920. Men han er best kjent som en fremragende offiser.

AV Paul Norberg

Fredrik Solies vei i Moss starter ved Klommestengata, og ender opp i Hans Nielsen Hauges gate. En del av veien strekker seg parallelt med Ryggeveien, nær Melløs Stadion. Den danner yttergrensen til Ørejordet. Men hvem var nå denne Fredrik Daniel Svanemann Solie? Det er slett ikke sikkert at alle som bor i denne veien kjenner historien til mannen som er opphavet til det stedet de bor. Det er nå 74 år siden veinavnet ble vedtatt i Moss bystyre. Det skjedde 19. juni 1950, og kortversjonen av begrunnelsen var slik: «Moss by har funnet å ville hedre denne fremragende idrettsmann og gode nordmann, en av de første som ga sitt liv for Norge i 1940, og har derfor knyttet hans navn til en vei i Moss».

At Fredrik Solie fikk sitt veinavn ved Ørejordet er helt logisk. Slekta hans kommer fra Østre Øre Gård, og også gatenavnet Solilunden på Ørejordet stammer fra Solieslekten.

Familiegård

Fredrik Solie ble født 8. mai 1894 og vokste opp på gården Øre Østre, som på den tida lå i Rygge herred. Hans farfar, som også het Fredrik, kjøpte gården i 1845 for 3.000 spesidaler. Fredrik senior kom fra Råde, der han var smedmester. Gården gikk i arv i familien, og Fredrik Daniel Svanemann Solie overtok driften i 1923. Fram til da holdt han på med sin utdanning i Forsvaret. Han gikk gradene etter befalsskole i Fredrikstad, som sersjant til en krigsskoleutdannet løytnant. Ved krigsutbruddet hadde han vært kaptein i en del år.

Østre Øre-området ble innlemmet i Moss ved byutvidelsen i 1938. Fredrik bodde dermed i Moss ved sin død,

Krigshelten Fredrik Solie (i militæruniform) var en dyktig turner, med sølv i OL i 1920. Han var også turninstruktør i Moss Turnforening i perioden 1926–1936. På den tida hadde Moss Turnforening et av landets beste lag i herreklassen. (Bildet er lånt fra Dagsavisen Moss Dagblad)

men han ble begravet på Rygge kirkegård. Gården var det gamle hovedbølet på Øre og har utskilt blant annet

Vestre Øre, som i dag er mer kjent som restauranten Øre Villa Kro.

Slaget i Askim

Fredrik Solie var en fremragende idrettsmann. Han var en meget dyktig turner og turninstruktør i Moss Turnforening i perioden 1926–1936. Fra 1939 og fram til sin død var Fredrik Solie nestformann i Østfold Krets for turn.

Da Tyskland angrep Norge 9. april 1940, var Fredrik Solie blant de første som meldte seg til tjeneste. De tyske styrkene kom til Rygge den 12. april. Samtidig rettet tyskerne et angrep mot de norske styrkene som på dette tidspunktet lå ved Fossum bru, som går over Glomma mellom Spydeberg og Askim. Der lå en norsk avdeling på 400 mann under kommando av kaptein Fredrik Solie.

13. april 1940 falt Fredrik Solie i de voldsomme krigshandlingene mot tyskerne ved Fossum bru ved Askim. De falne er blitt hedret med dette minne-merket. (wikipedia)

Kampene tok til om morgenen fredag 12. april og varte til tidlig morgen neste dag. Østfold ble angrepet av tre bataljoner, under ledelse av oberstløytnant Schaller. Den tyske fortroppen kom fram til Fossum like etter kl. 07.00 den 12. april, og ble satt under kraftig ild fra de norske styrkene. De to fremste bussene med tyske soldater ble fullstendig gjennomskutt, og det sies at den eneste som kom uskadd fra den første bussen var den norske sjåføren.

Fredrik Solie hadde fått ordre fra sine overordnede om å sprengre brua. Det var lagt ut ladninger i sprengkamrene i brua, men ladningene gikk ikke av. Det var også lagt ut tjærelunter som reserve. Ingeniørsersjant Erik Sekkelsten løp da ut i kuleregnet på brua, tente luntene og kom seg mirakuløst nok i sikkerhet igjen. Sprengladningen gikk av, og brua løftet seg og falt tilbake i noenlunde samme stilling. Sprengningen var ikke vellykket, men kaptein Solie meldte fra at brua ble såpass skadet at kjøretøy ikke kunne passere. Dette viste seg senere å være feil.

«Gi dem inn, gutter»

Det utviklet seg til en stillingskrig der tyskerne grupperte seg på Glommas vestre bredd. På formiddagen

12. april kom et kraftig ildangrep på de norske stillingene. Samtidig ble det observert at tyskerne samlet tropper, og det ble klart at de ville forsøke å angripe over isen. Kaptein Fredrik Solie ringte opp kraftverket på Solbergfoss og ba dem åpne damlukene. De første tyskerne var kommet omtrent midtveis ut på elva da vannet kom, brakk opp isen og tok dem med seg. Deretter var det rolig et par timer. En av soldatene som var med fortalte siden: «Kaptein Solie var på dette tidspunktet et samlingspunkt; en flott kar. «Gi dem inn, gutter», ropte han idet han selv ledet an motangrepet».

Senere gjennom dagen forsøkte mindre grupper tyskere gjentatte ganger å forsere elva, i båter, gummi-båter, og noen forsøkte til og med å svømme. Hver gang ble de avvist av de norske styrkene. Men ved 02-tida natt til 13. april satte tyskerne inn et kraftig angrep på flere steder, både nord og sør for de norske stillingene. Etter en stund klarte de tyske styrkene å skaffe seg fotfeste på østbredden, og begynte å rulle opp de norske stillingene i flanken. Da kom det også et tysk framstøt direkte over brua. Kaptein Solie samlet noen soldater og forsøkte å stoppe dem, men han ble selv drept under dette forsø-

SISTE TIDSVITNET TIL EN Q-CELLE

På Hjemmefrontmuseet til Våler Forsvarsforeningen på Berg i Våler er det bygd opp en kopi av en Q-celle. På slutten av krigen ble det anlagt fem slike illegale celler i skogene øst for Moss. Ragnvald Thomassen som døde i fjor, 102 år gammel, var det siste tidsvitnet til livet i en av cellene, «Gøteborg». Som 100-åring ble han med på et besøk i museet og på bildet forteller han om oppholdet i «Gøteborg». ■

(Foto Oddvar Aasen)

Fredrik Solie vokste opp på Østre Øre Gård. (Flyfoto fra Widerøe)

ket. Tidlig på morgenen den 13. april var den norske styrken nedkjempet. Det var hele 19 norske falne.

25. august 1945 ble det avduket et minnesmerke på Fredrik Solies grav ved Rygge kirke. En vaktbataljon fra Forsvaret dannet æresvakt, og oberstløytnant Sverre Refsum, som var Fredrik Solies sjef under kampene ved Fossum bru, holdt minnetalen. I 1990 ble det preget en minnemynt i 500 eksemplarer, der medaljens forside har motiv fra Fossum bru med et portrett av kaptein Fredrik Solie. ■

Alt var neppe bedre under krigen

Petit av Jan Tollefsen

Alt var mye bedre under krigen, hevder Ole Paus i en av sine mange, udødelige visetekster. Den handler selvsagt om vår permanente, bakstreverske utviklingsvegring, om frykten for det som kommer og lengselen etter det som var. Han skrev teksten i 1982, 37 år etter krigens slutt, men fire år før Mosseporten kjøpesenter ble åpnet i 1986, og det er allerede 38 år siden. Den gang var det fremdeles et yrende liv i gågata i Moss på lørdager. Folk handlet i sentrum, ikke ved Patterød-tjernet. Noen vil sikkert mene at hjertesukket til Ole Paus holder vann også i dag, fordi alt var mye bedre den gang vi kunne kjøpe togbillett i en betjent luke på Moss jernbanestasjon, da postkontoret fremdeles lå i sentrum og ikke i en eller annen dagligvarebutikk «på landet», og folk flest kunne ta ut og sette penger inn i banken, nikke gjenkjennende til en eller flere av de ansatte bak skranken, og føle seg

som en verdsatt kunde og ikke som et tilfeldig navn i telefonkatalogen.

Den digitale revolusjonen har snudd opp ned på det aller meste. Uten smarttelefon og nettbrett stanser livet kort og godt opp. Du får med et nødrep tatt blodprøve på Moss sykehus, får ikke betalt regninger, går glipp av nødvendig offentlig informasjon, og tvinges til å snike på trikken. Men noe er fremdeles ved det gamle. Diskusjonen om Riksvei 19 gjennom Moss sentrum var minst like opphetet i 1982 som i dag. Mens for eksempel den medisinske forskningen i mellomtiden har gjort så enorme fremskritt at det praktisk talt ikke finnes friske mennesker lenger, er Riksvei 19 fremdeles en fotnote i kongerikets samferdselsbudsjett. Ingen kan beskyldte våre folkevalgte for å ha tatt forhastede beslutninger om innfartsveiens fremtid – for de har ennå ikke tatt noen. Diskusjonen om jernbanens dobbeltspor gjennom byen kan skrive sin historie tilbake til

70-tallet, den gang det fremdeles var ventetid på fasttelefon. Her ble det riktig nok omsider tatt en politisk beslutning, men noen vil bestemt påstå at den, selv etter 40 års diskusjon om alternative løsninger, ble tatt over hals og hode, eller rett og slett uten hode.

Med jernbanetraseen som utgangspunkt er det et åpent spørsmål om det i det hele tatt er mulig å fatte politiske beslutninger som tåler tidens tann og endatil høster applaus blant morgendagens velgere, men det er uansett et dårlig argument for ikke å fatte beslutninger i det hele tatt. De som mener at det meste var bedre i gamledager, og som mimrer henrykt over 60-, 70- og 80-tallets køer av kjøpeglade mossinger i gågaten på lørdager, kan umulig tro at dagens kø av støyende vogntog på Riksvei 19 gjennom Moss, vil vekke den samme følelsen av nostalgisk glede om 30 år hos dem som fremdeles kjører lekebil i barnehagen. Det er mulig

at utviklingen går i raskeste laget, og at det ikke alltid er like enkelt å henge med i alle de KI-konstruerte svingene, men vi bør uansett prise oss lykkelig over at det er teknokratene, og ikke politikerne, som styrer den digitale revolusjonen. I motsatt fall ville smarttelefonen fremdeles ha befunnet seg like langt unna virkeligheten som en ny Riksvei 19.

Og ønsker vi oss egentlig tilbake til tiden før smarttelefonen, til den gang vi måtte stå i kø på postkontoret, stå i kø i banken, stå i kø for å kjøpe togbillett, få nyheter på papir en gang i døgnet, og møte opp på telegrafan for å ringe rikstelefon? Når alt kommer til alt er det selvsagt ingen som tror – for de færreste husker – at alt var mye bedre under krigen. Ole Paus mente selvsagt ikke det, men han tok en sjanse, for nordmenns evne til å begripe satire og ironi kan knapt undervurderes.

De som sto i kø for å handle i gågata på 60-, 70- og 80-tallet, har stort sett sluttet å handle. De møtes heller til en kopp kaffe i kafeen på et kjøpesenter med parkeringsplass utenfor inngangsdøren. Pensjonister har det de trenger. De er ikke opptatt av om dressen er siste mote. Og de som er opptatt av siste mote, handler på nettet. Der treffer de også sine venner, på sosiale medier. Sånn er det bare. Det eneste som var bedre under krigen var trafikksituasjonen i Moss. Ikke på grunn av Riksvei 19, men fordi det nesten ikke fantes biler. ■

Strandsitteren og Jan Tollefsen gjorde på nyåret 2024 en avtale om at han skulle levere en petit med lokalt motiv til fremtidige nummer av bladet. Den første sto i nr 2/24. Petiten over ble ferdig før Jan Tollefsen døde 20. september. Den offentliggjøres med tillatelse av hans kone Sissel. (Red)

SMÅNYTT

HS-DIPLOMET FRA KAMBO

Strandsitteren har mottatt en mail fra Steinar Skaug. Litt forkortet lyder den:

Til redaktren av Strandsitteren

Jeg har sett Strandsitteren nr. 2; et interessant blad som det er verdt å lese. På side 14 har dere en artikkel om et diplom som er laget for hjemmestyrkene på Kambo 1940–45.

Jeg er sønn av Sverre Skaug og fetter til Kjell Skaug, begge med i hjemmestyrkene. Jeg har aldri sett dette diplommet. Artikkelen berører sprengningen av jernbanebrua på Kambo.

Far snakket lite om krigen, men han fortalte meg (som guttunge) om den mislykkede sprengningen som Kambogjengen hadde forsøkt å gjennomføre. Dette gir mening til tegningen på diplommet. Hva jeg husker er to bruddstykker: Kambogjengen ble oppdaget, og beskytt. Min fars rolle var å bære ammunisjonssekken, og han rømte innover i Kamboskauen. Der traff han en av de andre; Hein Antonsen, som også hadde løpt for livet. Ingen ble tatt. Han fortalte sikkert mer, men dette er hva som festet seg i minnet til en guttunge.

Dette er en annen versjon enn den som er fortalt i Strandsitteren. Jeg mener for øvrig å ha lest at det var Max Manusgjengen som sprengte brua noe senere.

Hilsen Steinar Skaug

Faksimile
Strandsitteren
nr. 2

Da tregrensa gikk i fjæra

Tenk deg Østfold nesten uten skog. Det var situasjonen fra 1500-tallet og framover. Etter fri eksport av tømmer og salgsboom for eik til båtbygging, kunne det bli mangel på småved til oppvarming, koking og flikking på skigarden. Bedre ble det ikke da Moss Jernverk påla bøndene å levere mengder av trekull til smelteovnene.

AV Anders Ericson

Det har lenge vært rift om norsk skog. En høvding på Island seilte på 900-tallet til Norge for å kjøpe tømmer. Da kon-

gen, Håkon den Gode, fikk høre om dette, «... lot han ham følge seg til Viken og ga ham siden full skipslast med tømmer». På 1200-tallet bestilte

kong Henry III av England 200 norske furubord til «paneling i vår kjære sønn Edwards værelse på Winchester slott» (Vogt, 1885).

Engelske John-William Edy malte Larkollen slik for to hundre år siden. Landskapsmalere, særlig de utenlandske, gjorde ofte fjell høyere og naturen villere enn de var, men Edy gikk for å være mer nøyaktig og hadde neppe noen grunn til å «fjerne» skog på Ravnåsen og Vardåsen.

Utilslørt lansering av Norge som leverandør av trevirke. Illustrasjon til norgeskart av Johannes Van Keulen (1634–1689).

Forløsende teknologi

Oppgangssaga, med sitt loddrette sagblad, ble den forløsende teknologien for handel med trevirke, og to av landets første fantes ved Mossefossen i 1503. Men snart kom det sager i alle bekker med en viss vannføring, så bøndene langs kysten, som her i Smålenene, kunne nå selge skurlast og tømmer fra lokale brygger.

Kjøperne var skipperne fra kontinentet og England, for der lå de langt «foran» oss når det gjaldt avskoging, særlig av større trær. For eksempel står kongeslottet i Amsterdam på 13659 norske påler, stempla ned i våtmarka (Fleischer, 1779). Eik til skipsbyggerier ble datidas våpeneksport, for mye gikk til krigsskip. Forstmester Peter Christen Asbjørnsen (mest kjent for de norske folkeeventyra), oppgir at til et krigsskip trengtes eik tilsvarende et område som Slottsparken i Oslo (Sverdrup-Thygeson, 2023).

Bekymring for skogene

I 1687 var det rundt 1200 sagbruk i Sør-Norge, men ifølge en statlig kommisjon: «skulle det fortsette i samme omfang, ville skogene i løpet av 10–20 år være helt ødelagte mange steder» (Sagbruksmuseet 2020). Så ble nesten annenhver sag nedlagt, og

de «privilegerte» fikk bare produsere halvparten av det tidligere volumet. Men søknadene om gjenåpning strømmet inn, og mange ble innvilga.

Noen bønder hadde tjent godt på eksporten, men snart sikra byborger-skapet seg enerett til all handel. Fattigdom og nød oppsto også som følge av uår og epidemier, og det var ikke tilfeldig at 42 prosent av befolkninga emigrerte over Atlanteren på 1800-tallet, prosentvis tre ganger så mange som fra Danmark.

Også andre storforbrukere bidro til avskoging. Brenneved trengtes til saltkokerier (for eksempel i Tronvikbukta), teglverk og brennevinsbrennerier (som kjent omfattende i Moss). Og til gruvedrift, både til sikring av gruveganger og, før krutt og dynamitt overtok, til fyrsetting, det vil si sprenging ved oppvarming og rask avkjøling. Fra 1850-tallet ble «skrapveden» som var til overs, slipt til tremasse for papirproduksjon.

Skogrydding for å utvide beite- og dyrkingsmark var sjølsagt utbredt, mens svedjebruk, en tradisjon siden yngre steinalder, bare ble videreført av skogfinnene. Lite ble overlatt til råtesoppen. Av fururøttene ble det brent tjære, en attåtinntekt for småfolk. Og beiting hindra gjenveksten.

Dårlig stelt med skog

Slektsgranskere og andre som har bladd i gårdshistorier, som for Rygge og Råde, kjenner til de detaljerte registreringene om folk, fe og ressurser på hvert bruk, også hos leilendinger og husmenn. I distriktet vårt er det påfallende hvor dårlig stelt det ofte var med skog. Ifølge Rygges gårdshistorie (Flood, 1957) hadde for eksempel:

- Rør nordre: «1661: ingen skog uten til nødtørftig brenneved. 1723: til husbehov og brenne».
- Kure: «1639: tilliggende bjelke-, sperre- og tømmerkog. 1689: «særdeles snever og mager efter sin skyld og ingen synderlig skov dertil at ligge». 1723: «litt skog til brenne og gjerdefang».
- Kure vestre: «1723: Litt skog til ved og gjerdefang», 1792: «bare tilstrekkelig til gjerdefang og litt hjelp til brenneved, men ej til fuld Brendsel for en Conditioneret Familie».

Mens noen hadde litt mer å ta av:

- Otterstad østre: «1609: nogen små skog til hollenderlast. 1723: skog til brenneved».
- Evje: «1723: skog til hustømmer og last av furu».

Noen storgårder hadde det likevel smått, som Kjølberg i Onsøy. 1865: «Skog: Ikke nok til husbruk». Seinere kommentar: «Antagelig som følge av stor avvirkning / forbruk til tegl-ovnene» (Forsberg, 2000).

«Stamfaren til norsk bygdehistorie»

Anne Sverdrup-Thygeson tar i boka «Skogen» likevel forbehold om «utfordringer med å tolke slikt materiale. Det kan både underslå og overdrive omfanget av hogst. For det kunne være fristende å lure unna sagbord og skipslast fra myndighetene, for å slippe å betale så mye skatt eller toll».

Men en som ikke hadde grunn til å lure unna noe, var sogneprest Jacob Nicolai Wilse, også kalt «stamfaren til norsk bygdehistorie». Han skreiv i 1779 over 600 sider om Spydeberg, og da blant annet om skogen. For eksempel hadde Trollerudåsen, ned mot grensa til Våler, vært herja av brann og var «bleven afklæd, og formodentlig forbliver saa indtil Verdens Ende, saavel som andre nøgne Field her omkring. En ubetænksom Nedhugst gjør det samme, naar de større Træer fældes, ...

Endelig giver Gierrighed Skoven sin Rest. For at blive riig i en Hast kjøbes mangen Gaard blot for Skovens Skyld; naar den er udhuggen, sælges Gaarden igien».

Sverdrup-Thygeson skriver også at «Der terrenget var kupert eller fløting umulig fantes fortsatt områder upåvirket av hogst». Men dette er ikke veldig typisk for fylket vårt. Og både på Mossevassdraget, Glomma og Haldenvassdraget var fløtinga omfattende, og til dels avansert og effektiv, jamfør Soot-kanalen med motstrøms fløting, og i Moss, med sprengningene i Krapfossen og reguleringa av Nedre Vansjø. Og husk at sagbruket på Solli lenge var det største i Skandinavia.

Anne Sverdrup Thygesons bok fra 2023 er en god kilde for å forstå skogen som den er, og var.

En ekstra belastning på skogen i området vårt ble trekull-brenninga til jernverket gjennom et drøyt hundreår fra og med 1704. Rundt alle jernverka i Sør-Norge ble det, med støtte fra kongen i København, etablert sirkumferenser, geografiske omkretser der bøndene ble pålagt å hogge, brenne og frakte trekull til smelteovnene. Hos oss strakte dette seg fra Ski i nord til Onsøy i sør, og øst til Spydeberg. Særlig mindre trær ble utsatt for dette. I neste nummer av Strandsitteren kommer vi tilbake til konflikten som dette pålegget førte til i Moss. Denne var mer dramatisk enn det som har kommet fram i den skrevne mossehistorien hittil. De eneste spora etter dette i dag, er noen påviste kullmiler eller kølabanner, blant annet to i Mosse-skogen.

1,7 prosent urskog

Men hva slags skog har vi i dag? Sarpingen Anne Sverdrup-Thygeson, professor i bevaringsbiologi ved NMBU på Ås, som i fjor kom med den pris-

belønte boka «Skogen», sier det sånn: «Mange tror kanskje at en velordnet, lydig søylehall av jevnstore furu- eller grantrær nesten er en urskog – fordi trærne er høye og ser ganske gamle ut». Men: «Bare 1,7 prosent av skogen i Norge er i en tilstand som kalles urskognær. Her er det ingen synlige spor etter menneskelige inn-grep» (Forskning.no).

Forslag til en oppdagelsesferd i skogsmangfold: Fra krysset Nordskogveien/Midtveien på Ekholt går du sørover, gjennom det relativt ferske flatehogstfeltet sørover til Tatersletta, så videre gjennom Carlbergåsen, med noe plukkhogst, men ellers ganske gammel, god skog. Rett etter togundergangen går du veien vestover til den svinger mot sør. Gå da istedet rett fram, men les først skiltet om Bogslunden naturreservat, der staten etter avtale med Carlbergbonden har latt naturen utvikle seg helt fritt de siste 51 åra. Men likevel er vi langt unna urskog noe sted i Moss. ■

Kilder:

- Fleischer, E. & Hallager, M. (1779) *Forsøg til en Underviisning i Det Danske og Norske Skov-Væsen*.
Flood, I. (1957) *Rygge. Bind 1 : Gårder og slekter*.
Forsberg, T. (2000) *En herregårds historie*.
Sverdrup-Thygeson, A. (2023) *Skogen : om trær, folk og 25 000 andre arter*.
Vogt, L. J. (1885) *Om Norges Udførsel af Trælast i ældre Tider*.
Wilse, J. N. (1779) *Physisk, oekonomisk og statistisk Beskrivelse over Spydeberg Præstegjeld og Egn i Aggershuus-Stift udi Norge*.

Jonas Anton Hielm – opposisjonsmann og patriot

I en artikkel om Jonas Anton Hielm (født i 1782), som ble publisert i Strandsitteren nummer 1 i 2018, fremstilte vi ham som en gammel og elskelig bestefar på Alby, en person som satte sin siste kraft inn på barn og barnebarns ve og vel.

AV Ole Peder Kjeldstadli

denne artikkelen vil vi rette søke-lyset mot andre sider av hans liv. Hielm fikk sin juridiske utdanning i København, hvor han sammen med andre unge nordmenn gikk til aksjon mot Kieltraktaten som bestemte at Norge skulle avstås fra Danmark til Sverige. I København ble Hielm glødende engasjert i Norges nasjonale interesser, og han var blant de ivrigste ved stiftingen av Nordmandsforeningen etter Kjølfreden i København i februar 1814. I programmet het det at «... ingen av foreningens medlemmer måtte noen- sinne svikte den ånd der utgjorde dets vesen, nemlig ekte borger- og fedrelandssinn og varm følelse for alt hva der står i forbindelse med forsterstavnen.» Foreningen ble oppløst etter påtrykk fra Sverige.

Juridisk embetseksamen

Hielm tok sin juridiske eksamen, med laud, i 1800 fra Københavns universitet. Fra 1804 var han auditor ved ulike regiment i København. En auditor er en juridisk utdannet militær embetsmann som leder forundersøkelser og fungerer som aktor i krigsrettssaker. I 1811 ble han overauditør og 1812 høyesterettsadvokat i København. Den første tiden i København levde han under svært trange kår. Og ble i løpet av kort tid utnevnt til overauditør.

Så snart ryktene om protestene mot Kjølfreden ble kjent i København, med undertegnelsen av Nor-

Jonas Anton Hielm var skarp og dyktig, og både fryktet og respektert. (Hentet fra Wikipedia)

I 1848 døde Jonas Anton Hielm i Christiania. Han er begravet på Vår Frelsers Gravlund i hovedstaden. (Hentet fra Wikipedia)

ges Grunnlov og valget av Christian Frederik til Norges konge, skrev Hielm til Christian Frederik og tilbød sine tjenester. Han hadde nok store planer om en politisk karriere i et fritt og uavhengig Norge, og søkte avskjed fra sine stillinger i København. Men da han kom til Christiania i september 1814 var situasjonen endret.

Storhetstid som advokat

Han storhetstid som advokat var i årene 1814 og fram til 1821. Han var skarp og dyktig, og både fryktet og respektert. Han hadde en omfattende advokatvirksomhet, med tilhørende store inntekter. Med sin store arbeidskapasitet førte han mellom 80 og 90 saker for Høyesterett allerede første året, og mange av sakene var høyprofilerte og spesielle.

I 1820 ble Hielm utnevnt til regjeringsadvokat, men det ble vanskelig å kombinere dette embetet med rollen som en politisk opposisjonell. Det som skulle komme til å ødelegge hans juridiske karriere var to anonyme artikler i Det Norske Nationalblad, redigert av broren, og som det senere viste seg at Hielm hadde skrevet, med voldsomme angrep og grove påstander mot Christian Magnus Falsen, «Grunnlovens far», som på denne tiden hadde blitt unionsvennlig.

Kongen overrøste enkelte med æresbevisninger

Hielm hevdet at den svenske kongen hadde overøst enkelte med æresbe-

visninger for å skaffe seg et parti i Norge, og kongen ble beskyldt for å ha valgt embetsmenn som han kunne bruke til å forråde folket. Videre påsto Hielm at kongen hadde besatt Norges festninger med kommandanter som på oppfordring overleverte festningene uten blodsutgytelse.

Da det ble avslørt at Hielm sto bak artiklene, og hadde prøvd å få andre til å ta ansvar for dem, ble han tiltalt og suspendert som regjeringsadvokat og høyesterettsadvokat i 1822.

Etter flere rettssaker kom det en endelig dom mot Hielm. Han ble først dømt til tap av embetet og landsforvisning.

Hans Abel Hielm

Broren, Hans Abel Hielm, som altså var redaktør Det Norske Nationalblad, forsøkte å redde seg selv, og kanskje sin bror. Han henvendte seg til en mann som var fengslet for uredelig oppførsel, og fikk han, med hjelp av antedaterte brev (det vil si å skrive en tidligere dato) til å påta seg forfatterskapet.

Broren angret og oppklarte saken. Saken førte dermed til at de to brødrene ble uvenner. Etter dette solgte Hans Abel Hielm bokhandel og trykkeri og flyttet til Aker, der han ble

gårdbruker på Søndre Bånkall gård. Han ble også en aktiv lokalpolitiker. I 1837 ble han den første ordføreren i Aker herred, en posisjon han hadde til Adolf Bredo Stabell tok over i 1839.

På Alby levde Hielm godt blant sine 6000 bøker, men han var også opptatt av det ytre. Han anla en vakker park og hage, samt førte et selskapeilig hus.

Endring av dommen

I 1825 gjorde Høyesterett om dommen mot Hielm til en bot på 500 spesidaler. Etter en tvilsom juridisk beslutning ble han like etter den endelige dommen i Høyesterett avsatt som regjeringsadvokat. Etter et langt forsvarsskrift til Stortinget fikk han ikke stillingen tilbake, men beholdt lønnen på 504 spesidaler som en årlig pensjon.

Påkjenningene med den ødelagte advokatkarrieren førte til at Hielm slet med dårlig helse. I 1824

kjøpte Jonas Anton Hielm Alby gård på Jeløy og bosatte seg der, og ble da som jordeier på Alby valgbar fra Smaalenenes amt til Stortinget. Dette kjøpet ga ham muligheten til å starte på en politisk karriere.

Hielm ble første gang valgt inn på Stortinget i 1830, og sto tidlig fram som en ledende opposisjonell, med et glødende engasjement på Stortingets talerstol i mange saker. Som i sitt virke som advokat, la han vekt på det prinsipielle i sakene og kunne være ganske skarp i tonen.

Hielm var en talsmann for de nye nasjonale og liberale ideene. På «Bondestortinget» i 1833 hadde han nær kontakt med de framstående bøndene som John Neergaard, og fungerte i mange saker som juridisk rådgiver for bøndene. Hielm arbeidet også for opphevelse av jødeparagrafen. For sitt arbeid her ble han beundret av Henrik Wergeland, som skrev et hyllingsdikt til ære for Hielm (se spalte til høyre).

Den første ordfører

På Alby levde Hielm godt blant sine 6000 bøker, men han var også opptatt av det ytre. Han anla en vakker park og hage, samt førte et selskapeilig hus. Han var kjent for sin store selskapelighet for tilreisende fra ledende miljøer i Christiania. Han førte et selskapeilig hus og ga elegante selskaper, der fine viner og fine reisende fra hovedstaden alltid var å finne. Stedet ble bekjent og besøkt som noe av en severdighet. Han hadde et godt forhold til sine naboer, ordnet opp i gammelt konfliktstoff mellom bøndene, anla vanningsanlegg, sørget for nye metoder i fisket fra Jeløya, og mangt annet.

I Jeløy herred i Moss landsogn ble han valgt til ordfører i 1837, og var dermed herredets første ordfører. Hielm ble i 1841 etterfulgt av sin svigersønn Niels Pedersen Berg som ordfører. Herredet omfattet områdene Jeløy, Mossemarka og Kambo. ■

I 1824 kjøpte Jonas Anton Hielm Alby gård på Jeløy. Der plantet han denne eika. (Foto: Jan Kronberg)

SMÅNYTT

GANGSPILLVISE OM BRIGGEN JONAS ANTON HIELM

Av Henrik Wergeland

*Hurra for Jonas Anton Hielm!
Singsalli-Joh!
Hvo ham ei ærer er en Skjelm.
Singsalli-Joh!*

*:Hurra! Hurra for Singsalli-Joh.:/
Hurra for Skuden med hans Navn!
Hurra paa Sjø! Hurra i Havn!*

*Han var for Norge Hjelm og Spjud.
Tilsidst han frie'de Flaget ut.
Han er vel værd sin egen Sang.
Han slog for Flaget mangen Gang.*

*Han er vel værd en Æresskaal
Hans Tale var som Ild og Staal.
For ham bør heises Flag og Gjøs:
Naar Hielm tog i var Fanden løs.*

*Han boer paa Alby tæt ved Moss.
Let der paa Hatten din, Matros.
Der har han fundet sig en Havn,
men over Havet gaar hans Navn.*

*Det staaer forgylt i Briggens Speil.
Gid støt den gaae for fulde Seil.
Gid den maa kløve Sjøen godt!
Saa gjorde Hielm, den Patriot.
Mod ham gik Modgangsbølgen høit.*

*Kløv væk som Han i Fraad og Sprøit
Knib op i Vinden som han kneb!
Lad staae som Han foruden Reeb!
Og hvor du ikke læense kan -,
du baute did du skal som Han!*

Kilder:

Alby, trekk fra gårdens historie, Moss 1968
Kulturelle fotspor
Wikipedia
Moss byleksikon

Kolonihagen på Melløs, i Gernerlunden. (Foto: Mossebibliotekene / Digitalt Museum)

KOLONIHAGER I MOSS

Moss Folkehaveforening ble stiftet i 1913. Kommunen hadde nettopp kjøpt hele Skarmyra for å utparsellere området for boligbygging. Men politikerne hadde holdt unna 12 mål tomt mellom Høienhaldgata, Fjellveien og Skolegata. Her skulle det bli småhager for byens befolkning. Dessuten bevilget kommunen 4000 kroner til gjerde, vei, vannledning og redskapshus.

29 parseller som ble stilt til disposisjon på Skarmyra ble fordelt. De fleste som fikk sin egen parsell, bodde i leiegårder midt i byen uten noen grønn hageflekk.

Lover ble vedtatt og styre ble valgt, med Hans Lofstad som formann. Hver parselleier måtte betale tre øre pr. kvadratmeter i leie til kommunen.

Protokollene forteller at parsellene stadig skiftet leiere, det var kanskje mer slitsomt å dyrke sin egen mat enn mange trodde. Nok vann kunne være et problem i tørre somre, men det ble også holdt fester for hobbybøndene.

Moss Avis beskrev kolonihagene på Skarmyra som en idyll. De bugnet av grønnsaker og blomster. De små husene fungerte som sommerboliger med ett rom og tekjøkken. Det gikk sport i å gjøre hagene pene.

Men så bestemte kommunen at hele Skarmyra skulle legges ut til boligtomter. Parsellhagene skulle flyttes til Melløs. Samtlige parselleiere protesterte mot flyttingen, de mente at nye boligbyggere heller burde henvises til Melløs. Og hvis de absolutt måtte flytte, krevde de erstatning fra kommunen.

Men de nådde ikke frem. I 1923 kom Melløs Kolonihager i drift. Her var det 32 parseller. Det skulle vare til 1960, da også dette området skulle legges ut til byggetomter.

Sterk strid i Moss i 1905 – monarki eller republikk?

Unionsoppløsningen i 1905 markerte slutten på unionen mellom Norge og Sverige som hadde eksistert siden 1814.

AV Ole Peder Kjelstadli

Unionsoppløsningen vakte harme, til dels forbitrelse, hos vårt svenske broderfolk, erindrer Arne Magnussen. Det ble ført forhandlinger i Karlstad som førte til en overenskomst som ble godkjent både av Stortinget i Norge og Riksdagen i Sverige.

Regjeringen ønsket i utgangspunktet ikke å holde noen folkeavstemning om styreform. Den ville stille og rolig videreføre monarkiet uten debatt, for at det nasjonale samholdet ikke skulle slå sprekker.

Utlyste folkeavstemning

Norske republikanere forlangte imidlertid å bli hørt. Den påtenkte kongen kjente også til de republikanske strømningene, og ønsket seg en bekreftelse på at han var ønsket. Under dette doble presset ga regjeringen etter, og utlyste folkeavstemning 12. og 13. november.

Folkeavstemningen skulle formelt ikke gjelde styreform, men prins Carls kandidatur, og folket ble spurt om de var enig i at prins Carl av Danmark skulle bli Norges konge. I praksis var dette et spørsmål om folket ønsket monarki eller republikk som styreform.

Til forskjell fra ved folkeavstemningen om unionsoppløsningen i august, foregikk det denne gangen en reell debatt i forkant. Republikanere og monarkister kom med sine opprop. Men regjeringen gjorde det klart at den ville gå av dersom folke-

avstemningen ikke ga det resultatet den ønsket. Det var en trussel som ble tatt på alvor i 1905.

Ønske om kongevalg

Dette gjenspeilet seg også i Moss. Magnussen skriver at det ble sterk strid om denne saken i Moss, og spørsmålet dreide seg raskt om Norges fremtidige styreform: monarki eller republikk. Flere i Moss uttrykte ønske om at en derfor raskt skulle foreta kongevalg. Blant dem som rettet en henvendelse til Stortinget, var Moss Håndverk- og industriforening. Også Moss Handelstandsforening sendte en egen henvendelse.

”

Under møtet gikk det hett for seg, og det ble kastet stein mot vinduene. Stemningen var i det hele tatt slik at de to talerne ble tilrådt å komme seg gjennom en bakdør for å komme seg ubemerket inn til Grand Hotell.

Norske banker sendte henvendelser til regjeringen, og Arne Magnussen siterer en slik henvendelse: «Undertegnede banker imøteser med bekymring den krise som uvegerlig vil oppstå av spørsmålet om en forandring i Norges statsforfatning nu opptages til behandling. Som sje-

fer og direktører for landets pengeinstitusjoner, tror vi at kunne ha en begrundet mening om hva vårt land makter og evner til å se hvor nødvendig det er å sørge for at ro sikres vårt næringsliv».

Uttalelsen var tiltrådt av Moss Privatbank, Moss Sparebank og flere av byens handelsborgere.

Argumenterte for republikk

Det ble en livlig, ja ofte temperamentsfull debatt om statsformen blant befolkningen i Moss. Det ble blant annet avholdt et møte på «Kong Karl», eller bare «Kongen», som det het i dagligtalen. Hus var da eid av Moss hjelpe- og understøttelsesforening, men forut for det hadde det vært hotell. Møtet var sammenkalt av tilhengere av den republikanske statsformen. Talere var daværende adjunkt J.R. Schreiner og kontorsjef ved Lerke mølle, Andreassen. De argumenterte sterkt for republikk. Magnussen, som var til stede på møtet, beretter at den sindige nøkterne politiker Schreiner sa bl.a.: «Kongeregjeringen er den eneste stilling i vårt land hvor der ikke behøves noen særskilt utdanning», og Andreassen støttet hans argumentasjon. Arne Magnussen satt igjen med et inntrykk av at forsamlingens flertall ikke var enige med de to talerne.

Magnussen forteller vider at en av Schreiners tidligere elever, tyveåringen Christian Kjellerød, gikk opp på

I 1905 stemte mossingene for at Maud, Haakon og Olav skulle bli landets nye kongefamilie.
Foto: Juncker-Jensen,
Sophus Peter Fredrik / Norsk
folkemuseum

en stol, og med en lampefeberpreget stemme sa han: «Jeg tror at herrene Berner, stortingspresident Michelsen og Løvland skjønner disse tingene bedre enn herrene Schreiner og Andreassen.»

Castberg og Heiberg

Republikanerne arrangerte også et offentlig møte i Grand Hotells festsal, med den senere statsråd Johan Castberg og forfatteren Gunnar Heiberg som talere.

Gunnar Heiberg var sin generasjons betydeligste dramatiker og en fremragende essayist. Hans skuespill dreide seg om sentrale temaer innenfor erotikk og politikk; de var ofte kontroversielle, og det stod ofte strid om Gunnar Heibergs navn.

Castberg er særlig knyttet til konsesjonslovene for vannkraftutbygging av 1909. Disse er ofte kalt «De Castbergske konsesjonslover». Hans navn er også direkte eller indirekte knyttet til lovene om sykeforsikring av 1909 og 1915, fabrikktilsynsloven av 1909, ulykkesforsikring for fiskere (1908), sjøfolk (1911) og industriarbeidere (1915), og arbeiderbeskyttelse i industrien (1915). Mest kjent er han for «De Castbergske barnelover», lover som sikret at barn født utenfor ekteskap fikk rett til arv og navn etter faren, og at far måtte betale barnebidrag. En tidligere artikkel i Strandsitteren handler om at Castberg var pådriver for Den norske arbeiderbruk- og boligbank.

Disse to herrene fikk heller ikke forsamlingen med på sin argumentasjon for republikk. Mossingene var i det hele tatt ikke stemt for republikk. Under møtet gikk det hett for seg, og det ble kastet stein mot vinduene. Stemningen var i det hele tatt slik at de to talerne ble tilrådt å komme seg gjennom en bakdør for å komme seg ubemerket inn til Grand Hotell.

Moss Aftenblad

I 1904 var Arne Magnussens onkel, Halfdan Næss, redaktør i en nystiftet Venstreavis; «Moss Aftenblad». Den kom ut tre ganger i uka, og i 1906 omtalte avisen seg som «Arbeiderorgan for Moss og omegn». Senere

ble det «Demokratisk arbeider- og Venstreblad». Et spesielt trekk ved denne avisen var de mange redaktørskiftene; åtte redaktører på 18 år.

Halfdan Næss underskrev et opprop til fordel for republikk. Det holdt på å koste ham redaktørstillingen! Arne Magnussen fikk via boktrykker Carl Vong, som representerte utgiverne av avisen, vite at det var kommet krav om å avskjedige redaktøren. Da Magnussen fortalte sin onkel dette, svarte han: «Det får gå som det kan, jeg kan ikke fravike min overbevisning».

De politiske lidenskaper var altså vakt i Moss i 1905, men Halfdan Næss fikk beholde sin stilling som redaktør.

Ingen revolusjon

Det ble også avholdt offentlige møter med innleder som var for fortsatt kongedømme. Regjeringens utenriksminister i 1905, Jørgen Løvland, kom til Moss. Venstremannen Løvland talte i Moss Hotells sal for fullt hus og under utmerket stemming. Han argumenterte for kongedømmet.

Løvlands aktive utenrikspolitikk kom til uttrykk allerede i juni 1905, da han gjorde det klart at Venstres tradisjonelle republikanisme måtte legges til side for å berolige stormaktene om at unionsoppløsningen ikke betydde revolusjon. I stedet fikk kong Oscar 2 tilbud om å la en av sine sønner overta den ledige norske trone, et tilbud som straks ble uformelt avvist.

Blant tilhørerne var kammerherre August Sibbern på Carlberg gård. Han og Løvland hadde en lengre samtale etter foredraget. Løvland var norsk utenriksminister i Stockholm, den siste i historien. August Sibbern var den siste ekspedisjonssjefen ved den norske statsrådsavdelingen i Stockholm. Begge hadde vært sentrale skikkelser i det historiske 27.mai statsrådet 1905 på Stockholms slott.

90 prosent monarkister

Mossingene var monarkister i 1905. Ved avstemningen om statsformen i

Norge den 12. og 13. november 1905 var det i Moss 1535 stemmeberettigede. Av disse stemte 1345, en oppmøteprosent på 87,6 prosent. 1194 stemte for kongedømme. For republikk stemte 134 mossinger.

Et klart flertall i Norge stemte for monarki, og 18. november valgte Stortinget Prins Carl til konge. Stortingspresidenten sendte ham et telegram og tilbød ham Norges trone.

Prinsen tok imot valget, og 25. november 1905 gikk den nye norske kongefamilien i land på Vippetangen i Kristiania (Oslo). Han tok navnet

Haakon, og ga sønnen navnet Olav, navn som knyttet det nye kongehuset opp mot de norske kongene fra middelalderen. 22. juni 1906 ble Kong Haakon og Dronning Maud kronet i Nidarosdomen i Trondheim. ■

Kilder:

Arne Magnussen Mappe 6
Dagsavisen Moss Dagblad
Norsk biografisk leksikon
Norgeshistorie.no
<https://www.kongehuset.no/artikkel.html?tid=27613>

KVINNER HADDE IKKE STEMMERETT

Av Elisabeth Vogt

I spørsmålet om Norge skulle rive seg løs fra Sverige i 1905, fikk bare menn bestemme. Men Landskvinnestemmerettsforeningen sørget for at kvinnene også skulle få si meningen sin. De startet underskriftskampanjer over hele landet for å støtte unionsoppløsningen. Lister ble lagt ut i butikker, foreninger og der kvinner møttes. I Moss også på Øvre Torv.

Fra Moss ble det sendt inn 653 kvinneunderskrifter. På landsbasis var det nesten like mange kvinner som skrev under, som menn som stemte.

Menn fikk stemmerett da de fylte 25 år. I kvinnenes underskriftskampanje om unionsoppløsningen het det bare at kvinnene måtte være voksne for å kunne signere. Men når er man voksen? Den gangen mente de fleste at konfirmasjonen markerte overgang fra barn til voksen. Altså fra ca. 15 år, måtte man være voksen og kunne forsørge seg selv, og undertegne papirer.

SpareBank
ØSTFOLD • AKERSHUS

Tømmerfløting i Mossevasdraget

Sommeren 1800 var maleren John William Edy (født 1760 eller 1762, død 1820) i Norge på oppdrag for forleggeren John Boydell i London. Edy var en engelsk tegner og maler, og var sammen med landskapsmaleren William Fearnside på Norgesturneen. På denne reisen malte John William Edy bildet «Moss over broen».

AV Ole Peder Kjeldstadli

en beskrivelse av maleriet i «Wiki-media Commons» heter det at på et høyt sted, på ruinene av et gammelt sagbruk, ble denne utsikten over byen Moss malt; hvor vannet i en omfattende innsjø, kalt Vansjø, kommer inn i den i en aldri sviktende elv, nedover med enorme mengder tømmer som kontinuerlig flyter fra skogene i nærheten av innsjøene ovenfor, til lensene rundt dette stedet. Mossefossen ligger i enden av Kongensgate, rett ved fabrikanleggene til Peterson. Sagene, møllene, tømmerfløting og trelasthandel la grunnlaget for byen. Fløtningen var også kultur og tradisjon. «Fløtningen var slit og livberging. Men den var en årviss inntektskilde for småkårsfolk langs hele vassdraget», skrev Per Folkestad i TuneRuner 37 høsten 1998. Tømmerfløtingen var en viktig transportvei i flere tiår før jernbane og lastebil tok over.

Tømmerfløting

Tømmerfløting dreier seg egentlig om å utnytte det faktum at tre flyter på vann til transport fra skogområdene der virket ble hogd til andre steder der det ble solgt, ofte i noe bearbeidet form.

I praksis var dette en transport som gikk fra innlandsbygdene mot kysten, fra små bekker og åer, via større elver og innsjøer, mot sjøen og byene som ofte vokste fram ved utløpene av de store vassdragene. Tømmeret fikk tidlig betydelig markedsverdi, for skogressursene var

Denne utsikten over byen Moss ble malt på et høyt sted, på ruinene av et gammelt sagbruk. (Maleri: John William Edy)

ujevnt fordelt, både i Norge og i andre land med kystlinje mot Nordsjøen. Stokkene var imidlertid både tunge og voluminøse, så før jernbanens og lastebilenes tid var fløting den eneste overkommelige måten å få tømmeret fra skogene i innlandsbygdene til sagbruk, papirfabrikker og havneanlegg i kystbyene.

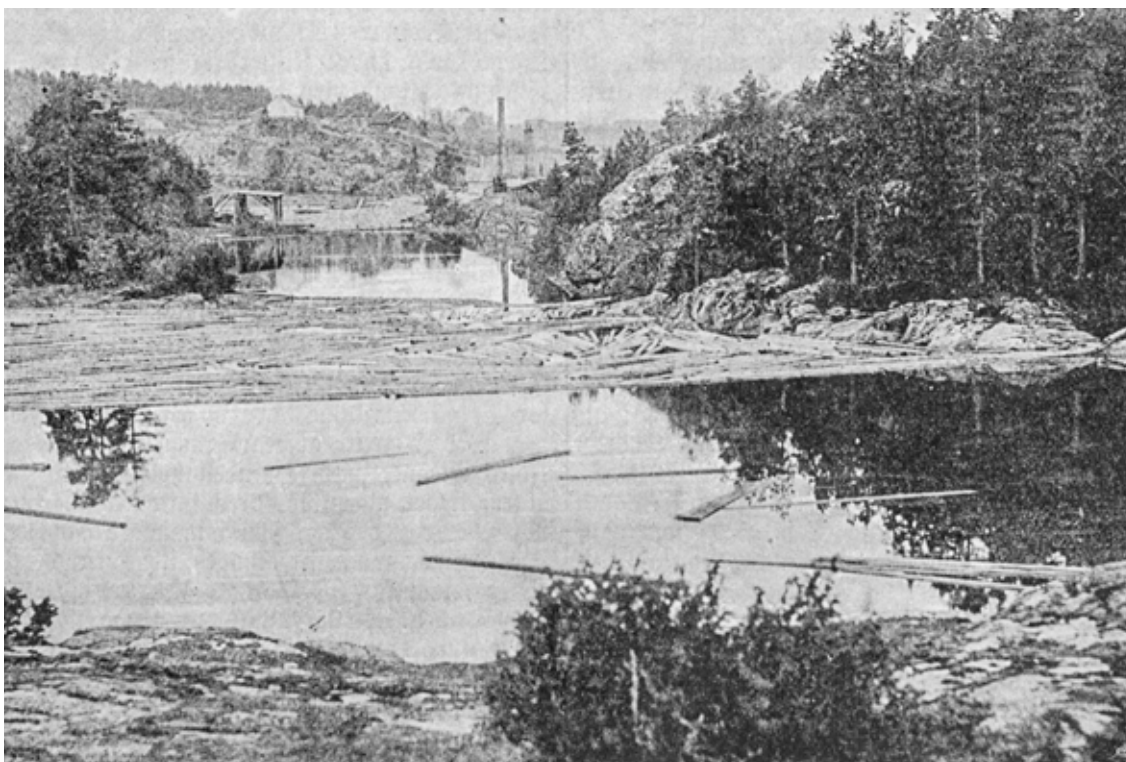
Tømmerfløtingen i Mossevasdraget er vel heller ukjent for de fleste i dag. Moss Fellesfløtingsforening ble nedlagt før andre verdenskrig. I 1935 solgte foreningen sine båter, moseapparat og annen redskap. I foreningens statuetter sto det at virksomheten omfattet Vansjø med tilløp, nemlig Hobølvelven fra Mjærvann med dets tilløp til Krogstadelven fra Grønstedt dam, Bjerkeelven fra Landsbroen,

Haugerelven fra Veidal og Svinndal-seleven fra Skotvedt.

Forskjell på fløting og brøting

Fløtingen var en stor og vanskelig teknisk utfordring. Det var enkelt der elva rant rolig og bred med jevn strøm, men problemene knyttet seg til de områdene der vannet enten rant for fort eller for sakte. I stryk og fosser kunne fløtingen være livsfarlig. Det var ingen spøk å løsne tømmerkvaser på flere tusen stokker som hang på kanten av store stryk.

Ved enkelte elver og vassdrag ble fløting benyttet som betegnelse for transporten av tømmer på strie elver, rolige elver og vann. Men i mange vassdrag skiller man mellom fløting og brøting. Begrepet

Tømmerfløting i Vansjø 1892 trolig ved Ørehavna med Øresaga. (Fotograf ukjent)

brøting kommer fra at tømmeret kunne «brøtte seg», det vil si at det satte seg fast og lagde demning som blokkerer for alt som kommer etter, andre betegnelser for dette er «vase» eller «knote». Derfor ble brøting brukt i elver eller elvestrekninger hvor elven var stri, og det var innsnevring. Fløting ble brukt for transporten over vann og i større rolige elver.

Tømmeret kunne fløtes som «løstømmer» (enkelstokker) eller i «tømmerflåter» (flåter av sammenbundet tømmer). Disse tømmerbuntene kunne lokalt ha navn som «flak», «sopper» eller «moser». Løstømmerfløting i elver anses historisk sett som den «opprinnelige» fløtinga. Tømret måtte barkes før fløtingen slik at det fløt lettere.

Vansjø

Vansjø ble brukt til tømmerfløting fra de store skogene til sagene i Mossefossen og utskippingen til Europa. Fløterne hadde organisert seg i en fellesfløtingsforening, som var et samarbeid mellom tømmeroppkjøpere i hvert enkelt vassdrag. Moss Fellesfløtingsforening beskjeftiget 200–250 mann i fire elever. I tillegg

kom de som arbeidet med skillingen og soppingen av tømmeret.

Kildene forteller ikke noe om når tømmerfløtingen begynte i Mossevassdaget, men vi vet at den enkelte trelasthandler måtte sørge for framføringen av sitt eget tømmer med egne folk. Samarbeidet kom relativt tidlig i gang. Det ser vi av rettsdokumenter, men en formell forening ble først dannet i 1827. Fløtingen startet som regel i mars–april, og varte ut mai. Men siden John William Edy malte sitt bilde fra Moss i 1800, må tømmerfløtingen være eldre enn det.

Gangspill

Transporten på Vansjø skjedde ved hjelp av gangspill, en mekanisk trommel til å hale tau med.

Tømmertransporten på Vansjø skjedde ved hjelp av gangspill, en mekanisk trommel til å hale tau med.

mel til å hale tau med. Trommelen står loddrett og har høy utveksling, som gir et kraftig dreiemoment. Over innsjøer ble tømmeret bundet sammen til flåter, og disse kunne forflyttes med trosse, varpedregg og et spill på flåten. Det var en slitsom jobb for fløterne, som brukte et primitivt gangspill med 80 meter lang line med en dregg i enden. Lina ble rodd ut i hele sin lengde og dreggen sluppet.

Var det motvind var det bare å fortøye tømmerflåten og vente. Det ble alt for tungt å varpa i motvind. Et varp fra Roos i Våler til Moss tok gjerne en uke. Som tidene endret seg, ble dette selvsagt modernisert.

I 1913 ble det investert i en motorbåt, og nytt moseapparat kom i 1918. Fløtingen varte som vi har sett bare noen få uker av året. Vannmengden ble fort for liten, så det nyttet ikke å vente på at det rennende vannet skulle slite bort isen. Gjenstridig is ble sprengt bort med dynamitt. Da ble en dynamittgubbe plassert ytterst på en lang stang. Så ble lunta tent på, og det hele ble skjøvet under isflaket, se bildet. (Permen på boken «Rumpan har gått». Den handler om fløting i Lilla Luleälv Sverige, og er skrevet av Stig Karlsson og Stig Sjödin.)

Gjenstridig is ble sprengt bort med dynamitt. Da ble en dynamittgubbe plassert ytterst på en lang stang. Så ble lunta tent på og det hele ble skjøvet under isflaket. (Foto: Fra permen på boken «Rumpan har gått»)

Siden arbeidet var sesongbetont, hadde flesteparten fløterne i Mosse-vassdraget tilknytning til jord- og skogbruk, og de bodde spredt i hele området. Krapfossfløterne er de eneste vi har sett omtalt som en slags enhet.

M. Peterson og Søn var det eneste firmaet som i slutten av fløtingsperioden fikk nevneverdige tømmermengder via Mossevassdraget.

Fløtingen var naturlignok en årlig stor begivenhet. Den ga gode inntekter, og den ga også rom for at folk kom sammen. Harald Hultengren nevner at gamle folk i Våler fortalte om hvor mye hygge det var ved dette, til tross for lange, slitsomme og ikke minst farlige arbeidsøkter. Det er nå rundt 90 år siden fløterne forsvant fra Mossevassdraget. ■

Kilder:

Harald Hultengren: Gamle arbeiderboliger i Østfold
Wikimedia Commons
Wikipedia
Store Norske Leksikon
Stig Karlsson og Stig Sjødin:
«Rumpan har gått»

BOKANMELDELSE

TRE TEMAER I MOSSEKRIM

Moss – Roman

Ola Innset
Flamme Forlag

Mossingen Ola Innset er ute med sin tredje bok. Denne gang en krimhistorie som starter med en død person på Bastøferga. Detektiven som en født i Moss følger drapssporet fra sted til sted i dagens Moss. I tillegg til en kriminalsak er boka derfor en mossevandring rundt kjære og kjente steder i byen. Boka har også enn tredje dimensjon. Forfatteren er opptatt av industribyen som forsvant, og lar en av hovedpersonene drøfte hva som egentlig har skjedd ikke bare i Moss men i hele den industrialiserte verden. Svaret er av filosofisk art, men meget interessant.

Innsets bok kan derfor anbefales av tre grunner, krimmysteriet, guiding i Moss og et hvorfor det har blitt som det har blitt i byen.

Oddvar Aasen

SMÅNYTT

EGET TOLLFLAGG

Endelig fikk Norge lov å bruke sitt eget tollflagg, ikke unionsflagg – også kalt «sildesalaten» som svenskene til da hadde bestemt. Det var 8. august 1842.

Avisen Brevduen fortalte at:

Torsdag morgen ble det nye tollflagget heist i Moss. Mange mennesker hadde samlet seg ved tollbodbyggen allerede kl. 8 om morgenen. Da kom tollpersonalet i prosesjon med koffardiflagget med splitt og tunge, og i midten ordet «Told» med krone over. Den eldste tollbetjenten fikk æren av å heise flagget, mens det borgerlige musikkorpset spilte Schawchs «Flaggsang». Folkemassen sang villig med, og avsluttet med et tredobbelt Hurra! For Kongen og Stortinget, for handel og sjøfart osv.

En båt på havnen sørget for salutt.

Dette var ett bittelite skritt mot Norges selvstendighet, men det skulle ta enda 63 år før målet ble nådd.

«Den med Flag og Krandse smykkede Skydeplads paa Gaarden Øre»

Det mangler ikke dokumentasjon om skytekonkurransene på Øre gård, verken i Moss Skytterlags barndom på 1860-tallet, eller da de tok banen i bruk igjen i 1901. Men hvor lå egentlig denne skytebanen? Og fins det spor etter den i terrenget?

AV Anders Ericson

Skytterlagets første hundre år har fått grundig omtale i Truls Holmsens bok «Det sikre Øje og den faste Haand» fra 1961. Han baserer seg mye på *Moss Tilskuere*, den eneste lokalavisa på den tida. De skreiv i detalj om konkurransene, men også om det høytidelige seremoniellet og festivitassen, viktige ingredienser både for arrangører og deltakere. For det meste var dette jordeiere og byborgerskap, i alle fall i ledelsen. Sporten var nært kopla til det militære; vi var i en problematisk union med Sverige, faktisk fikk vi krigstrusler fra Stockholm i 1885, og fylket vårt lå fremst i skuddlinja. Skansene på Bjørnåsen (Thorbjørnsrød) og Orkerød, som skulle verne oss mot «Søta bror», er håndfaste påminninger om dette.

Hvor lå skytebanen?

Øre gård strakte seg helt fra Høyda til Ørebukta. Holmsen oppgir at det var standplasser på 100, 200, 400 og helt opp til 600 meter (det var grovkalibra våpen som gjaldt den gangen).

Om en konkurranse i 1863 heter det: «Skyttepladsen var indrettet paa en større Slette paa Gaarden Øre, der ligger i Byens umiddelbare Nærhed. Man havde havt Anledning til at plante Skiverne, saavel for det korte som for det lange Hold, imod Bakkehældninger, hvorved man var betrygget for al Fare». Og vi kan lese

Markering av vollen der blinkene sto og standplassen på 600 meter, den lengste avstanden under konkurransen i 1902. (© Kartverket).

Artikkelforfatteren har med ei greinsaks ryddet dette området for en del kratt, slik at det er mulig å se restene av den vollen der blinkene til skytterne var satt opp. (Foto: Anders Ericson)

SMÅNYTT

at «Eierne af Øre og Klommesten» fikk takk for «den opofrende Imødekommenhed de havde lagt for Dagen ved at overlade deres Eiendomme til Skydeplads».

Altså var *begge* gårdene berørt. Klommesten, nord på Ørejordet, gikk også ned til bukta, så det var altså ikke i nord-sør-retning på Øre denne banen lå.

Jordvoll i Ørebukta

I forbindelse med artikkelen min om knottfabrikken i Sollisvingen i Strandsitteren nr. 1 i år, fikk jeg god hjelp av veteranene i Vansjø båtforening, ikke minst 93-årige Roar Jørgensen, oppvokst i Rønningen. Faren hans hadde fortalt om en skytebane der. Han hadde sagt at blinkene ble stilt opp mot en jordvoll som var bygd opp innerst i Ørebukta. Og den vollen er der fortsatt, forsikrer Roar. Han forklarer tydelig hvor jeg skal leite.

Skogstykket mellom Ørebukta og Sollisvingen er fullt av små knauser, men en ganske regelmessig forhøyning på ca. 2 x 20 meter skiller seg tydelig ut. Jeg foretar ingen arkeologisk utgraving, men med ei greinsaks rydder jeg vollen for en del kratt. En fallen orestamme oppå vollen lar jeg ligge.

Når jeg tegner inn vollen på et kart, streker jeg opp, vinkelrett på den, retninga som må ha vært på skytebanen. 600 meter blir forbi der vi i dag finner krysset mellom Solielunden (veien) og bunnen av Hans Nielsen Hauges vei.

Men da kulene suste over våtmarka her for over hundre år siden, sjenerte det bare småfuglene. Det tok seksti år før noen tenkte på å selge biler og seinere rullestoler fra Øreveien 37, og enda tjue-tretti år før rekkehusa overtok. Og Øreveien var knapt nok kjørbar forbi Ørebukta før i 1915, så skarpskytterne på begynnelsen av 1900-tallet kunne trygt fyre løs. ■

Ansatte ved Gjerrebougen Lerfabrik og pottemakeri i storhetstiden. (Foto: Mossebibliotekene / Digitalt Museum)

POTTEMAKERIET PÅ KRAPFOSS

Johan Nyquist var en allsidig mann. På slutten av 1890-årene startet han et pottemakeri og teglverk på Krapfoss, med navnet «Gjerrebougen Lerfabrik» i Vålerveien 65, der Krapfoss Industrier, KIAS, ligger nå. Tre beskjedne hus ble oppført før produksjonen av blomsterpottter begynte. Leira ble hentet like i nærheten og malt på en kvern, drevet av hestevandring. Pottene ble dreid opp på sparkeskiver som arbeidene tråkket i gang, og så formet de pottene med hendene.

Opptil 15 mann var i arbeid pluss like mange unggutter, de fleste svensker. Blomsterpottene ble støpt i former og så brent, akkurat slik som murstein. Her ble det også laget finere, dekorterte blomsterpottter og syltekrukker i flere størrelser. Noen av de ansatte eksperimenterte også med å lage større urner, som de solgte for egen regning. Etter hvert ble det også produsert drensør takstein og fliser til bakerovner.

Pottemakeriet ble ofte herjet av brann. For naboene var det som en alminnelig søndagsforøyelse å se på brann i pottemakeriet. Som regel greide bedriftens egne ansatte å slukke brannene. Etter 1900 gikk produksjonen tilbake, slik at i 1909 var bare 4 mann i arbeid der. Gjerrebougen Teglverk ble nedlagt under 1. verdenskrig (1914–1918).

Kilder:

Moss Avis 28.10. 1949
Moss Byleksikon

Moss kommune
Telefon 69 24 80 00
post@moss.kommune

www.moss.kommune.no

Moss
kommune

Nasjonalbibliotekets nettbibliotek

Som slektsgransker kan man ofte bli frustrert over sperrefristene for arkivkilder, som gjør de siste hundre årene vanskeligere å forske i enn 1800-tallet, ironisk nok. Det kan også være vanskelig for unge å komme i gang med sitt slektstre hvis de ikke vet mye om beste- og oldeforeldrene og hvor de kom fra, for siste frigitte folketelling, utenom noen få kommunale tellinger, er fra 1920 og kirkebøker for dåp er kun tilgjengelige opp til 1929.

Det er derfor viktig å benytte seg av ressursene i nettbiblioteket mest mulig. Nasjonalbiblioteket har skannede aviser, tidsskrifter, bøker (inkludert bygdebøker og diverse slektsbøker), fritt tilgjengelig for alle. Noen aviser og bøker har begrenset tilgang hjemmefra, dette er avhengig av avtalen Nasjonalbiblioteket har med rettighetshaverne. Noen må man til sitt lokale bibliotek for å se, mens andre er tilgjengelig i Nasjonalbibliotekets lokale ved Solli Plass i Oslo. De har en lesesal med PCer der man kan få leseplass. Aviser som har begrenset tilgang er merket med et øye ikon med strek over, og vilkårene er notert under.

Tilgang

Her ser vi at eldre utgaver av Moss Avis er fritt tilgjengelige, mens nyere kan man få tilgang til fra sitt lokale bibliotek. Noen verk kan ses på Nasjonalbiblioteket, mens andre er kun tilgjengelige for bestemte grupper forskere ved innlogging med Feide. Noen er sperret for tilgang for utenlandske IP-adresser.

Men siden korona-nedstengningen, har det vært mulig å søke om tilgang hjemmefra til mange av disse sperrede kildene. Dette krever at man logger på med Bank-ID. Man må først være registrert som bruker med navn og e-mail-adresse. Da, ved å klikke på ens eget navn i øverste høyre hjørne, vil man få opp en meny, der det står bl.a.

Søknad om tilgang til pliktavlevert materiale. Der kan man velge sitt lokale bibliotek fra listen, eller «Nasjonalbiblioteket, Seksjon Publikumstjenesten, Veiledningen» hvis man ønsker tilgang hjemmefra. Man må søke innenfor Nasjonalbibliotekets åpningstider, og da får man innen kort tid en e-mail om at tilgang er innvilget. Dette gjelder i en periode på 8 timer.

Pliktavlevering

Det er plikt i Norge å levere et visst antall eksemplarer av aviser, tidsskrifter, bøker og andre former for media og trykksaker til Nasjonalbiblioteket, slik at publisert materiale blir tilgjengelig for ettertiden. Det blir, f.eks. levert to eksemplarer av Moss Historielags medlemsblad, Strandsitteren, til Nasjonalbiblioteket. Les mer om pliktavlevering her: www.nb.no/tjenester/pliktavlevering.

Ressurser for slektsgranskere

Avisenes dødsannonser, lysninger og gratulasjoner i forbindelse med bursdager er nyttige kilder til personopplysninger. Dødsannonser gir som regel vedkommendes fødsels- så vel som dødsdato, og navn på levende pårørende. Har personen vært en kjent skikkelse i lokalmiljøet, kan man være heldig og finne en nekrolog (minneartikkel) med fakta om den avdødes liv, familie og arbeidsliv.

Her får vi opplysninger om familie i USA. Moss Avis, 29. juli 1949 (nb.no)

Dødsfall i Moss

Tidligere postbud Hartvig Røed er død.

Røed som ble født 182—1881, begynte i postvesenets tjeneste høsten 1917, og der gjorde han en god innsats inntil han i februar 1946 gikk av etter oppnådd aldersgrense.

Det meste av tiden som postbud gikk han i ruten på Skarmyra, der folk satte overmåte stor pris på ham. Alltid pålitelig, lun og koselig vant han seg mange venner.

I sin fritid arbeidet han med klokker og var en meget habil urmaker. Blant annet var han med på å bygge opp det elektriske klokkeanlegget i Moss kirke.

Hartvig Røed var en tvers igjennom hyggelig mann — og for Postvesenet en tro tjener.

Vi lyser fred over hans minne.

Eksempel på en nekrolog fra Moss Dagblad, 2. februar 1961. (nb.no)

En lysning gir oss sted og omtrentlig tidspunkt for ekteskapsinngåelsen, og er man riktig heldig kan man også finne en notis om hvor og når en vielse fant sted, eller et bilde av brudeparet. Lysninger til ekteskap kan man finne i Norsk Lysningsblad, samt i både nasjonale og lokale aviser.

Disse opplysningene kan hjelpe til å dekke perioden som ellers er klausulbelagt i arkivene.

Artikler kan inneholde et vell av opplysninger om en person, en familie eller en bedrift; og bilder av steder og personer. Se avsnittet om søketeknikker for å lære hvordan man kan kombinere søkekriterier for å få nyttige treff.

Bygdebøker og slektshistorier er et skattkammer, og lokalhistoriske verk finner man også fra byene, mange med gode personopplysninger. Hvis man vil ha oversikt over hvilke bygdebøker finnes fra fylker og kommuner

rundt i landet, er *Slekt1* <https://slekt1.com> et bra sted å begynne. Bibliotekaren som driver nettsiden har laget greie oversikter over bygdebøker (gruppert etter fylke og kommune) og slektsbøker (alfabetisk). Da ser man hva som er tilgjengelig, og det er enkelt å søke etter verket i nettbiblioteket. Men vær klar over at ikke alt er skannet og lagt ut ennå, det jobbes fortløpende med dette.

Mange bygdebøker har slektsopplysninger helt opp til vår egen tid.

Ressurser for lokalhistorikere

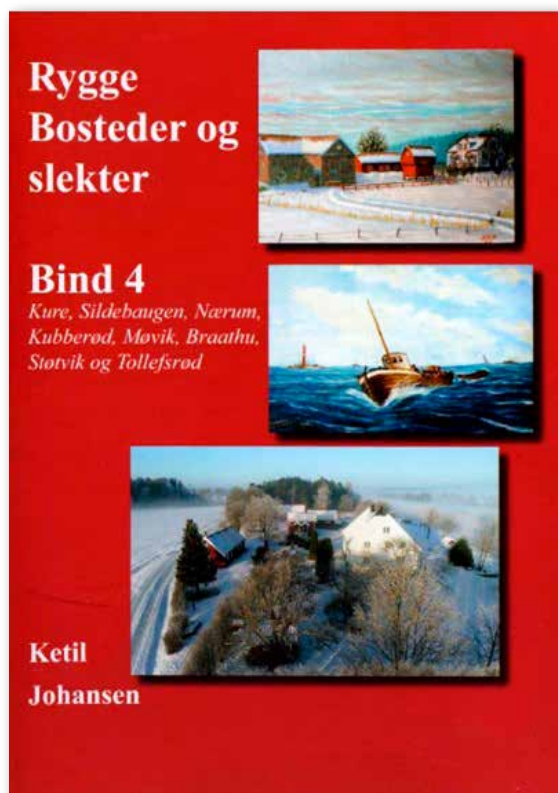
Grensen mellom slektsgransking og lokal-historie er flytende, de to henger sammen og vi ser at de samme ressursene i Nasjonalbiblioteket ofte har materiale av interesse for begge fagområder. Aviser er også blant de viktigste kilder for lokalhistorikere.

Det er flere bokserier som omhandler gårder og eiendommer:

- «Norges bebyggelse» er et verk i mange bind, men dekker kun deler av landet, Trøndelag, Agder og Rogaland.
- «Norske gårdsbruk», derimot, dekker det meste av Østlandet, heriblant Østfold fylke.

Utdrag fra Norske gårdsbruk, Bind II, Østfold Fylke 2. side 472: Ramberg nedre. (nb.no)

Rygge Bosteder og slekter Bind 4, av Ketil Johansen, er blant bøkene man må søke om tilgang til for å kunne lese i nettbiblioteket. (nb.no)

Eksempler på bøker fra Moss som man finner i nettbiblioteket fritt tilgjengelige:

- Mosse Håndverk i Ladested og Kjøbstad
- Fra det gamle Moss
- Moss bys historie (bind 1-3)
- Personalia fra det gamle Moss
- Torderød gård og andre Chrystie hjem

Søketeknikker

Man kan søke etter bøker ved tittel og også ved forfatter. Navn/sted/tema er også kriterier man kan bruke, samt tidsperiode.

Ved å anvende trunkeringstegn og andre spesielle tegn, kan man finne det man ønsker lettere.

Hvis man søker etter *Ludvig Meyer*, vil man få treff på alt som inneholder navnet *Ludvig* og alt som inneholder navnet *Meyer*. Dersom man setter anførselstegn rundt

navnet, vil man få treff som inneholder navnet *Ludvig Meyer*. Føyer man til *Hansen*, dvs. søke etter «*Ludvig Hansen Meyer*» blir det straks færre og mer nøyaktige treff.

Man kan bruke samme teknikken med fraser, stedsnavn osv.

Treff på «Ludvig Hansen Meyer» fra Moss Tilskuer, tirsdag 8. november 1881. (nb.no)

Man kan erstatte en del av et navn eller ord med trunkeringstegnet *. *Henri** vil gi treff på *Henrik, Henrich, Henriksen, Henrichsen, Henriette* osv.

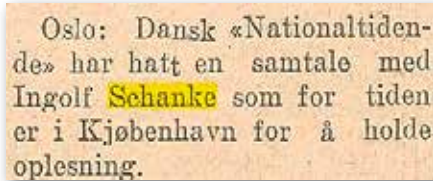
Det finnes en nyttig fremgangsmåte som heter *Nærhetssøk*. Dette går ut på å finne bestemte ord eller navn når de forekommer i nærheten av hverandre. Da bruker man anførselstegn rundt ordene/navnene og tilføyer tildetegnet ~ og et tall etter, f.eks. «*Munch Moss*»~4, og da vil man

få treff der ordene *Munch* og *Moss* forekommer innenfor 4 ord fra hverandre. Hvis man f.eks. ikke vet om en person har ett eller flere mellomnavn, kan man skrive for og etternavn i parentes med ~2 etter. Da vil søke fange opp både navnet som det står, navnet med eventuelle mellomnavn og andre forekomster av fornavnet og etternavnet innenfor 2 ords avstand fra hverandre. Man kan bruke denne teknikken hvis man vil finne en person fra en bestemt gård eller arbeidsplass.

Jeg har funnet nærhetssøk nyttig når jeg skal søke etter lysninger, der den vordende brudgommens navn og brudens navn er ført opp i nærheten av hverandre med noen ord imellom. «*Cellulosearbeider Henry Ludvig Pedersen og ekspeditrise Ruth Skjærsten, begge Jeløy*», ble funnet i *Moss Avis* for 6. des. 1941 ved å søke etter «*Henry Pedersen Ruth*»~4, og begrense søket til Østfold fylke. Man kan om nødvendig begrense tidsperioden også.

En lignende teknikk for å fange opp eventuelle ulike stavemåter eller skrivefeil kan brukes der man setter tildetegnet og et tall like etter et ord, dvs. uten anførselstegn. Dette kalles *Fuzzy-søk*. *Schanke*~3 vil eksempelvis fange opp stave-måtene *Schanke, Schancke, Schankhke, Sehanke, Skanke*, og mange flere varianter.

Aviser ol. skannes ved bruk av OCR teknologi, *optical character recognition*, som er en type tekstskanning

Originalen over og den søkbare teksten under. Her ser vi flere feil, selv om vi synes at originalen er ganske tydelig. (nb.no)

der teksten «leses» ved AI (kunstig intelligens). Dersom originalen er i gotisk trykkskrift, fallet eller utydelig av andre grunner, kan det forekomme feil i teksten i den søkbare databasen. Dette kan resultere i at man ikke får treff på ord eller fraser selv om de finnes der. Vi ser i listen over at *Sehanke* sannsynligvis er stavet riktig, *Schanke*, i originalen, men OCR-programmet har oppfattet bokstaven *c* som *e*.

Får man ikke ønskede treff med en gang, prøv *Fuzzysøk* og se om du da får bedre resultat.

Det finnes flere søketeknikker, se hjelpe-funksjonen i nettbiblioteket: <https://www.nb.no/hjelp-og-informasjon/slik-soker-du-i-samlingen/>

Kreativ søkning kan gi mange flere gode resultater!

OBS! Historiske og genealogiske fakta oppgitt i aviser og bøker bør kontrolleres mot primærkilder, der dette lar seg gjøre. ■

ARILD JOHNSEN

1938-2024

Arild Johnsen var leder for Moss Historielag i perioden 2012 til 2018. Han var en dyktig lokalhistoriker og skrev flere artikler om lokalhistoriske temaer i Strandsitteren og samfunnskritiske innlegg i Moss Avis. Han satte i gang flere aktiviteter bla Jeløyprosjektet. Dette var et stort prosjekt for å dokumentere Jeløyas historie, som ikke hadde fått sin rettmessige plass i byens historie. Prosjektet ble trykket i 2500 eks og godt mottatt. Og ved 200 årsjubileet for Mossekonvensjonen ble det utarbeidet et særtrykk «Verket en historisk bydel».

På årsmøtet i 2020 ble Arild Johnsen utnevnt til æresmedlem i Moss Historielag (Foto: Hugo Hansen)

Ved hjelp av interessante medlemsmøter og flere medlemsturer ble historielaget mer synlig og medlemsmassen doblet. Arild ble utnevnt som æresmedlem i Moss Historielag i 2020.

Arils var en sterk leder som sørget for at alle i styret hadde nok å gjøre. Det var stor aktivitet i kulturminnegruppen og slektsforskergruppen. Og i transkriberingsgruppen, hvor Arilds kone Berit var en ressurs, tolket og oversatte de skriftlig informasjon til søkbare dokumenter.

Arild var ekte mossaing, jobbet mange år i Moss Kommune og kjente derfor byen svært godt. Da jeg ble pensjonist, meldte jeg meg inn i historielaget og kom etter hvert inn i styret. Det var godt å ha Arild som leder og jeg har lært mye lokalhistorie av han.

Vi som var hans venner i historielaget, savner han og vi tenker på kona hans og resten av familien. Vi sitter igjen med gode minner om Arild.

Per Vorum

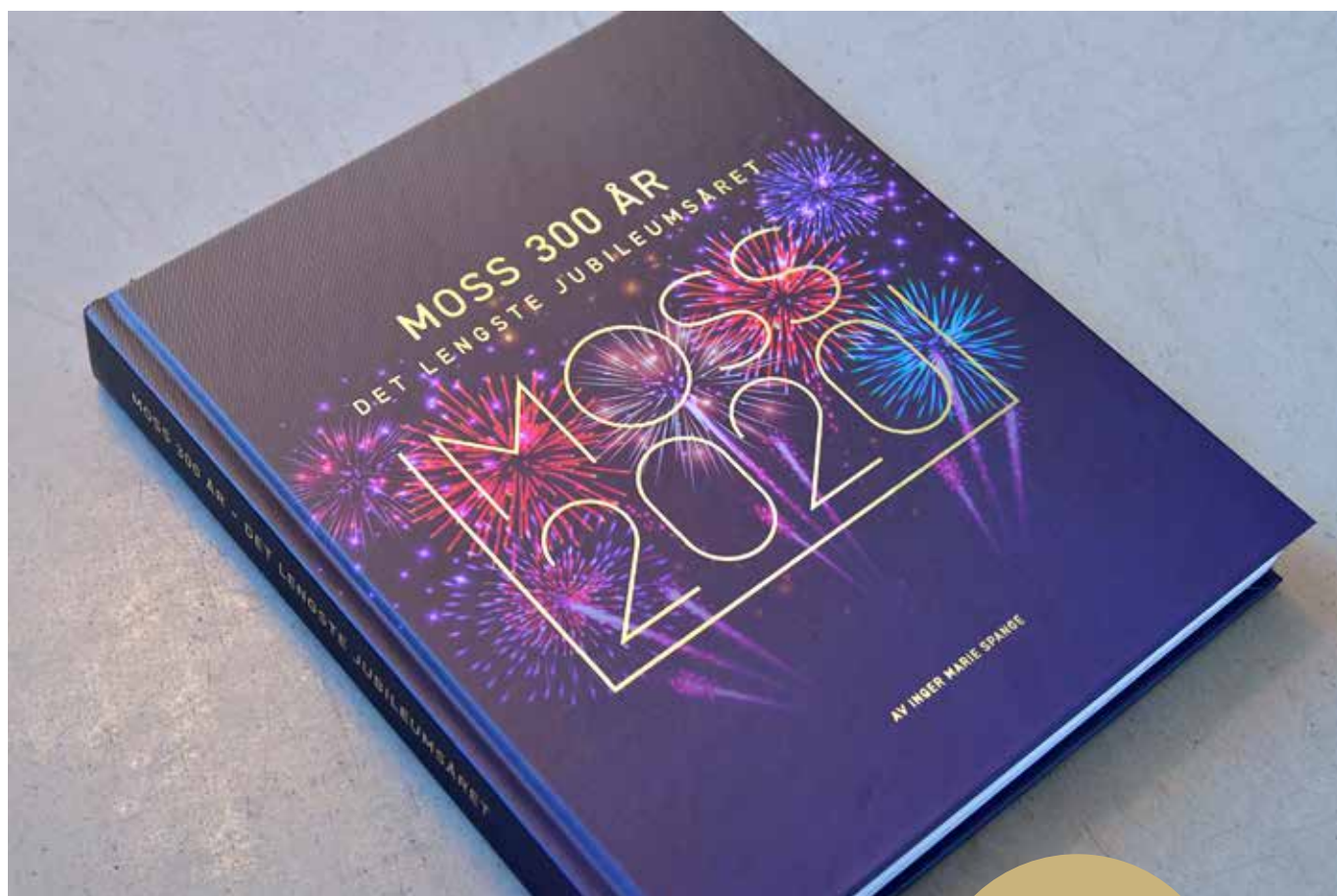
Leder Moss Historielag

Arild Johnsen var i sine syv år som leder av Moss Historielag ivrig med å arrangere turer og utfukter. På bildet fra 2013 besøker medlemmene Øre gård. (Foto: Hugo Hansen)

MOSS 300 ÅR

DET LENGSTE JUBILEUMSÅRET

JUBILEUMSBOK MOSS 2020

Storybold stod for både tekst, foto og design da Moss kommune ønsket å samle det utvida jubileumsåret til kommunen i bokform.

– Boken oppsummerer på en fin måte 300-årsjubileet og den krevende tiden vi var i. Dette er en perfekt julegave til alle som er glad i Moss og det er en stor sjanse for at du vil finne noen du kjenner mellom disse permene.

Hanne Tollerud, ordfører

– Akkurat som jubileet, er dette en skikkelig feiring av byen og folk som bor i Moss.

Trygve G. Nordby, jubileumsgeneral

**FORTSATT
I SALG!**

Boken er få kjøpt hos bokhandlere og på kommunetorget i Dronningensgate 15.

MOSS
2020